

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมพฤติกรรมการถวายเป็นทานบิณฑบาต
กรณีศึกษาของพนักงานที่ปฏิบัติงานอยู่ในการไฟฟ้านครหลวง สำนักงานใหญ่ เขตหลักสี่
กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาใช้เป็นหลักในการ
พิจารณา ดังนี้

- ๒.๑ ทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรม
- ๒.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับการตัดสินใจ
- ๒.๓ การทำบุญในพระพุทธศาสนา
- ๒.๔ ความหมายและความสำคัญของการบิณฑบาต
- ๒.๕ วิธีการถวายเป็นทานบิณฑบาต
- ๒.๖ อานิสงส์การถวายเป็นทานบิณฑบาต
- ๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ ทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรม (Behavioral)

นักสังคมวิทยาเห็นว่า มนุษย์ต้องการอยู่ร่วมกันโดยมีกติกาหรือกฎเกณฑ์ทางสังคมคอย
ควบคุมให้สังคมเป็นปกติ การศึกษาพฤติกรรมของบุคคลที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อตอบคำถามหรือข้อสงสัย
เกี่ยวกับสาเหตุของพฤติกรรม โดยอาศัยปัจจัยต่างๆ เพื่อศึกษาสภาพตัวแปรทั้งภายในและภายนอก
ของบุคคลและมุ่งคำตอบเพื่อการปรับปรุงและพัฒนาพฤติกรรมซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายเกี่ยวกับพฤติกรรม

ปัจจุบันในการศึกษาในด้านพฤติกรรมของคนกลายเป็นศาสตร์สาขาหนึ่งซึ่งเรียกว่า
พฤติกรรมศาสตร์ (behavioral science) โดยอาศัยวิชาการทางสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง เช่น สังคม
วิทยาจิตวิทยาประสาทวิทยามาศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมเพื่อให้เข้าใจการกระทำของคนมากขึ้น

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๔๒ , หน้า๕๘๐) ได้ให้ความหมายของ
พฤติกรรมไว้ว่าพฤติกรรมหมายถึงการกระทำหรืออาการที่แสดงออกทางกล้ามเนื้อความคิดและ
ความรู้สึกเพื่อตอบสนองสิ่งเร้า

เฉลียว ฤกษ์จุฬิมล^๑ กล่าวว่า พาร์สัน (Parsons) ได้ให้ความหมายของพฤติกรรมไว้ว่า เป็นการกระทำต่อกันของมนุษย์อย่างเป็นระบบ คือมีแบบแผนที่เห็นได้และมีความคงเส้นคงวาอย่างต่อเนื่องการกระทำของมนุษย์นั้นไม่ใช่ พฤติกรรมทุกอย่างของมนุษย์แต่หมายถึงพฤติกรรมที่เกิดจากเหตุจงใจหรือมีสิ่งจูงใจให้มนุษย์กระทำ เพื่อต้องการตอบสนองความพอใจหรือความต้องการหลีกเลี่ยงความสูญเสีย อันบุคคลคาดคิดไว้ล่วงหน้า และเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายใต้ภาวะที่เป็นกระบวนการตอบโต้ต่อกันอย่างเป็นระบบ ได้แก่ ระบบทางชีวะ ระบบทางจิต (ระบบบุคลิกภาพ) ระบบทางวัฒนธรรม (ระบบความคิด ความเข้าใจร่วมกันหรือระบบสัญลักษณ์) และระบบทางสังคม

วารุณี ฐิริสินสิทธิ์^๒ กล่าวว่า มีด^๓ (Mead) ได้ให้ความหมายของพฤติกรรมว่าเป็น อากัปกริยา (gesture) ซึ่งอากัปกริยาดังกล่าว เป็นกลไกสำคัญที่มีผลต่อการกระทำทางสังคม โดยแบ่งอากัปกริยาออกเป็น ๒ ประเภท คืออากัปกริยาที่ไม่มีนัยสำคัญ (nonsignificant gesture) (ที่ไม่รู้สึกตัว) เป็นอากัปกริยาที่ตอบสนองต่อสิ่งเร้าอย่างทันทีทันควันซึ่งพบได้ในสัตว์และอากัปกริยาที่มีนัยสำคัญ (ที่รู้สึกตัว) เป็นลักษณะของการติดต่อสื่อสารส่วนใหญ่ของมนุษย์การเกิดอากัปกริยาขึ้นอยู่กับการตื่นตัวของปัจเจกบุคคลในการตอบสนองต่อสิ่งที่ถูกกระตุ้นจากบุคคลอื่น ซึ่งมีพื้นฐานมาจากสัญลักษณ์ทางภาษา

ศิริวรรณ เสรีรัตน์^๓ ได้ให้ความหมายไว้ว่า พฤติกรรม หมายถึง สิ่งที่บุคคล กระทำ แสดงออกมาตอบสนองหรือโต้ตอบสิ่งใดสิ่งหนึ่งในสภาพการณ์ใดสภาพการณ์หนึ่ง ที่สามารถสังเกตเห็นได้

เรียม ศรีทอง^๔ กล่าวว่า ซิมบาร์โด (Zimbardo) ได้ให้ความหมายของพฤติกรรมว่า หมายถึง ผลที่เกิดจากการแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้าในสถานการณ์ต่างๆ พฤติกรรม หรือการกระทำของมนุษย์เมื่อเกิดขึ้นจะสังเกตเห็นได้ชัดเจน เช่นการกระทำทางการ ได้แก่ การเดิน

^๑ เฉลียว ฤกษ์จุฬิมล, **ความคิดของพาร์สันว่าด้วยพฤติกรรมมนุษย์**, (วารสารสังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑, ๒๕๓๒), หน้า ๖-๑๒.

^๒ วารุณี ฐิริสินสิทธิ์, **แนวความคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยา** ตอน ชาร์ลส์ ฮอร์ตตัน คูลีย์และยอร์จ เฮร์เบิร์ต มัด, (กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๕), หน้า ๖๑.

^๓ ศิริวรรณ เสรีรัตน์, **พฤติกรรมผู้บริโภค**, (กรุงเทพมหานคร พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๐), หน้า ๒-๓.

^๔ เรียม ศรีทอง, **พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาคน**, (เฮอร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๒), หน้า ๕.

ยื่น นอนและการกิน การกระทำทางวาจาได้แก่ การพูดสนทนาบอกกล่าวหรือการใช้ภาษาอื่นๆ และการกระทำทางใจ อาจเป็นการกระทำที่สังเกตได้ยาก เพราะเป็นการที่ซับซ้อนต้องวิเคราะห์ ตีความ และประเมินค่าของการกระทำนั้นจึงจะเข้าใจ เช่น การคิด การจำ การลืม การเรียนรู้ เจตคติ ความเศร้า ความสุขความรัก ความเมตตา เป็นต้น พฤติกรรมทั้ง ๓ ลักษณะมักจะเกิดขึ้นร่วมกันเสมอ มิได้แยกจากกันโดยเด็ดขาดมีองค์ประกอบทั้งภายในและภายนอกตัวบุคคล

สรุปความหมายของพฤติกรรม ได้ว่า พฤติกรรมมนุษย์หมายถึง การกระทำของมนุษย์ที่แสดงออกด้วยการกระทำระหว่างมนุษย์ด้วยกัน การกระทำระหว่างกันดังกล่าวมีสาเหตุ มีสิ่งจูงใจให้เกิดการกระทำและมีจุดมุ่งหมายซึ่งเกิดขึ้นอย่างเป็นระบบภายใต้วัฒนธรรมทางสังคมที่รับรู้ร่วมกัน การกระทำทางกายและวาจาสามารถสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจนส่วนการกระทำทางใจสังเกตได้ยาก ต้องอาศัยการตีความหมายจากการกระทำ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเรื่องพฤติกรรมมาจำแนกพฤติกรรมการถวายอาหารบิณฑบาต เนื่องจากการถวายอาหารบิณฑบาต เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ซึ่งกระทำสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน และได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่ง ของวัฒนธรรมไทยในปัจจุบัน

๒.๑.๒ องค์ประกอบของพฤติกรรม

พฤติกรรมของมนุษย์นั้น แยกออกมาเป็นปัจจัยย่อย ๆ เรียกว่าองค์ประกอบพฤติกรรม ได้แก่ การรับรู้ การเรียนรู้ การคิด สติปัญญา เจตคติ อารมณ์และความเชื่อ^๕

๑. การรับรู้ (Perception) การรับรู้ เป็นการแปลความหมายจากการสัมผัส โดยเริ่มตั้งแต่การมีสิ่งเร้ามากระทบกับอวัยวะรับสัมผัสทั้งห้าและส่งกระแสประสาทไปยังสมองเพื่อการแปลความ

๒. การเรียนรู้ (Learning) การเรียนรู้ เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลอย่างค่อนข้างถาวร อันเป็นผลมาจากประสบการณ์หรือการฝึกฝน มิใช่ผลจากการตอบสนองของสัญชาตญาณ อุบัติเหตุ หรือความบังเอิญ โดยกระบวนการเรียนรู้จะเป็นกระบวนการต่อเนื่องเชื่อมโยงจากการรับรู้

๓. การคิด (Thinking) การคิด เป็นกระบวนการของสมอง ในการสร้างสัญลักษณ์ หรือภาพให้ปรากฏในสมอง เพื่อเป็นตัวแทนของวัตถุ สิ่งของ เหตุการณ์หรือสถานการณ์ต่าง ๆ ความสามารถในการคิดนั้นมีความสัมพันธ์ระดับสติปัญญา แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

^๕ เฉลียว ฤกษ์จุฑิมล, *ความคิดของพาร์สันส์ว่าด้วยพฤติกรรมมนุษย์*, (วารสารสังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑, ๒๕๓๒), หน้า ๒๕-๓๐.

๓.๑ ความคิดรวบยอด (concept) เป็นลำดับขั้นที่เกิดจากการทำงานของสมอง ในการจัดกลุ่มหรือการสรุปรวมที่จะทำความเข้าใจในสิ่งของ บุคคล เรื่องราว ประสบการณ์ ต่างๆ ที่ได้รับรู้หรือต่อความคิดเห็น เพื่อให้เกิดความชัดเจน ว่าเป็นอะไร

๓.๒ จินตนาการ (imagination) เป็นการสร้างภาพขึ้นในสมองตามความนึกคิดของตนเองเป็นผลมาจากการสะสมการรับรู้จากประสบการณ์ที่ผ่านมา ผสมกับความต้องการ ความสนใจ ความคาดหวังอารมณ์และความรู้สึกของบุคคล การจินตนาการในสิ่งเดียวกันของบุคคลแต่ละคนจะแตกต่างกันออกไป

๔. สถิติปัญญา (Intelligence) สถิติปัญญา เป็นความสามารถในตัวบุคคล ที่จะทราบได้จากพฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกระดับของสถิติปัญญาสังเกตได้จากการแสดงออกที่มีความคล่องแคล่ว รวดเร็ว ความถูกต้อง ความสามารถในการคิด การแก้ปัญหาและการปรับตัว การใช้แบบทดสอบวัด สถิติปัญญาจะทำให้ทราบระดับสถิติปัญญาชัดเจนขึ้น

๕. เจตคติ (Attitude) เจตคติ เป็นความรู้สึกที่แสดงออกมาในทางบวกหรือทางลบ เช่น พอใจหรือไม่พอใจ เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย ชอบหรือไม่ชอบ ต่อบุคคล หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใด สถานะนี้เป็นแรงที่จะกำหนดทิศทางของพฤติกรรมของบุคคลต่อเหตุการณ์ สิ่งของ หรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง

๖. อารมณ์ (Emotion) อารมณ์ เป็นสภาวะทางจิตใจ ที่มีต่อสิ่งเร้า ซึ่งมีผลต่อร่างกาย และการแสดงพฤติกรรมของบุคคล

๗. ความเชื่อ (Beliefs) ความเชื่อ เป็นการยอมรับนับถือเชื่อมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่อาจตั้งอยู่บน พื้นฐานของความคิดเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้ หรืออาจตั้งอยู่บนพื้นฐานของการยอมรับ ศรัทธา โดยปราศจากเหตุผลหรือการพิสูจน์ใด ๆ จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดพฤติกรรม เราไม่อาจสังเกตความเชื่อได้โดยตรง แต่จะสังเกตได้จากพฤติกรรมที่บุคคลกระทำ และสันนิษฐานว่าพฤติกรรมที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลมาจากความเชื่อ ความเชื่อไม่จำเป็นต้องมีเหตุผลแต่เป็นการกำหนดขึ้นจากสิ่งที่บุคคลต้องการจะเชื่อในสิ่งใด เขาสามารถเชื่อในสิ่งใด เขาสามารถเชื่อในอะไร และเขาถูกวางเงื่อนไขในสิ่งที่เชื่อมาอย่างไร อีกประการหนึ่งความเชื่อนั้นทำให้เขาตอบสนองความต้องการพื้นฐานได้

สรุปองค์ประกอบของพฤติกรรม ประกอบด้วย การรับรู้ การเรียนรู้ การคิด สถิติปัญญา เจตคติ อารมณ์และความเชื่อ ซึ่งในแต่ละบุคคลย่อมมีไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ ความต้องการ ความสามารถของแต่ละตัวบุคคล การแสดงออก อารมณ์ และการยอมรับนับถือของบุคคลนั้น

งามตา วนิทนันท^๖ กล่าวว่า ลินด์เกรน (lindgren) ได้ศึกษาเกี่ยวกับสาเหตุและผลของพฤติกรรมในเชิงจิตวิทยา พบว่า สามารถศึกษาได้ถึง ๓ ระดับดังนี้

^๖ งามตา วนิทนันท, **จิตวิทยาสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เอ็กซ์เพรสมีเดีย, ๒๕๓๗),

๑. ศึกษาพฤติกรรมในระดับบุคคล (individual behavior) พฤติกรรมระดับนี้กล่าวถึงบุคคลแต่ละคนว่าแสดงพฤติกรรมอย่างไรเมื่ออยู่ในสังคม การศึกษาจึงมุ่งไปที่การนำผลไปทำนายพฤติกรรมของบุคคลว่า เมื่อคนโดยทั่วไปมีพฤติกรรมอย่างนี้ในสถานการณ์หรือเงื่อนไขเดียวกันบุคคลควรจะมีพฤติกรรมตามนี้ด้วยหรือไม่ เช่น การศึกษาเกี่ยวกับทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ และลักษณะนิสัยต่างๆ ของแต่ละบุคคล

๒. ศึกษาพฤติกรรมในระดับระหว่างบุคคล (interpersonal behavior) หมายถึงพฤติกรรมระหว่างคน 2 คน ที่มีผลต่อกันและกันส่วนมากการแสดงพฤติกรรมจะอยู่ในลักษณะของการโต้ตอบ มีก่อนมีหลังต่างคนต่างทำไม่ทำร่วมกัน การศึกษาจึงต้องศึกษาการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับผู้อื่น การปฏิสัมพันธ์เป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลพอใจ ดีใจ สนุกสนานหรืออาจเกิดความไม่พอใจ ทุกข์ร้อนก็เป็นได้ขอบเขตเนื้อหาในการศึกษาพฤติกรรมระหว่างบุคคลประกอบด้วย การศึกษาการติดต่อสื่อสาร การเรียนรู้ทางสังคม การร่วมมือและการแข่งขัน พฤติกรรมเอื้อสังคม การดึงดูดใจและการผูกพันกับผู้อื่น เป็นต้น

๓. ศึกษาพฤติกรรมในระดับกลุ่ม (group behavior) หมายถึงพฤติกรรมของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มพฤติกรรมที่ต้องแสดงร่วมกัน เช่น การเดินขบวน การประชุม การชุมนุม เป็นต้นเป็นการกระทำตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป และเป็นพฤติกรรมเดียวกันของคนทั้งหมดในกลุ่ม เมื่อคนมารวมตัวกันเป็นกลุ่มโดยมีวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งอย่างใดร่วมกัน สมาชิกของกลุ่มก็จะต้องมีข้อตกลงร่วมกันเพื่อสร้างกฎเกณฑ์และข้อปฏิบัติสำหรับสมาชิกทุกคนในกลุ่ม รูปแบบดังกล่าวเป็น ปทัสถานทางสังคม (social norms) แม้มุมที่ควรจะศึกษาได้แก่ ปทัสถานของกลุ่มเกิดขึ้นได้อย่างไรมีอิทธิพลต่อสมาชิกกลุ่มอย่างไรและปทัสถานมีผลสะท้อนต่อพฤติกรรมระหว่างบุคคลอย่างไร เป็นต้น

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจศึกษาพฤติกรรมในระดับบุคคล เพื่อผลที่ได้ไปอธิบายพฤติกรรมการถวายอาหารบิณฑบาตของชาวพุทธในสังคมไทยปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร

๒.๑.๓ วิธีการวัดพฤติกรรม

การวัดลักษณะพฤติกรรมของคนหลายคนในสถานการณ์เดียวกันหรือของคนๆ เดียวกันในหลายสถานการณ์ จะทำให้เกิดเป็นข้อมูลขึ้นมา ข้อมูลคือผลของการบันทึกลักษณะพฤติกรรมที่ผู้ศึกษาได้สังเกตอย่างมีแบบแผน แล้วใช้วิธีการทางสถิติเข้าช่วยในการตีความข้อมูลที่ได้อาจแบ่งวิธีวัดพฤติกรรมทางสังคมของบุคคลได้ 2 วิธี คือ

๑. การวัดโดยตรง ได้แก่ (๑) วิธีการสังเกต (observation) หมายถึง การเฝ้าบันทึกพฤติกรรมของบุคคลอย่างมีแบบแผน ในการสังเกต ผู้สังเกตจะต้องไม่รบกวนหรือขัดขวางการกระทำหรือการแสดงออกตามธรรมชาติของผู้ถูกศึกษา (๒) วิธีการสัมภาษณ์ (interview) เป็นการศึกษาข้อมูลให้ผู้ถูกศึกษารายงานถึง ประสบการณ์ที่ตนเคยได้รับมา เป็นการถามตอบปากต่อ

ปากผู้บันทึกอาจจดบันทึกคำตอบหรืออัดเสียงเอาไว้แล้วนำมาวิเคราะห์คำตอบภายหลัง และในการสัมภาษณ์อาจต้องใช้การสังเกตร่วมด้วย (๓) แบบสอบถาม (questionnaire) วิธีการใช้แบบสอบถามคล้ายคลึงกับการสัมภาษณ์แต่การใช้แบบสอบถามอาจจะเป็นการถามตอบโดยอาศัยสื่อกลาง คือแบบสอบถาม

๒. การวัดโดยทางอ้อม ได้แก่ (๑) วิธีการสะท้อนภาพ (projective techniques และ (๒) วิธีการวัดแบบไม่ให้ผู้ถูกศึกษารู้ (unobtrusive measures)

สรุปวิธีการวัดพฤติกรรม มี 2 วิธี คือ การวัดพฤติกรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งทั้งสองวิธีจะทำให้ได้ข้อมูลทั้งข้อมูลในเชิงจริงและข้อมูลในเชิงลึก ทำให้ได้รู้ถึงพฤติกรรมของบุคคลอย่างลึกซึ้งและสามารถอธิบายลักษณะของบุคคลคนนั้นได้

๒.๑.๔ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม

นักสังคมวิทยา เชื่อว่าพฤติกรรมมนุษย์ขึ้นอยู่กับอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมหรือสภาวะภายนอกทั้งปวง (Eternal Conditions) ที่อยู่รอบตัวของมนุษย์ ซึ่งเป็นปัจจัยเอื้อทั้งสิ่งที่มีรูปร่างและไม่มีรูปร่างตลอดจนพลังงานต่าง ๆ ที่จับต้อง รวมทั้งสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ อากาศ แสงแดด ความร้อน ความเย็น แร่ธาตุ กระแสไฟฟ้า เครื่องมือสื่อสาร เป็นต้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ถือว่าเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลเหนือนมนุษย์ทั้งในแง่ที่อำนวยความสะดวกและผลร้าย โดยที่มนุษย์ไม่มีทางเลือกหนี อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้มนุษย์มีพฤติกรรมที่จะหาทางต่อสู้และเอาชนะทำให้เกิดวัฒนธรรม รูปแบบต่าง ๆ ขึ้น เช่น การคิดประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ การเพาะปลูก การสร้างถนนหนทาง การสร้างเครื่องมือสื่อสาร รวมทั้งการสร้างวัฒนธรรม ประเพณี สถาบันบันเทิง เป็นต้น

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมมนุษย์แบ่งเป็น ๔ ปัจจัย ดังนี้

๑. ปัจจัยทางชีวะ ร่างกายและจิตใจของมนุษย์นั้น เป็นส่วนประกอบที่สำคัญที่ทำให้มีอิทธิพลต่อการแสดงพฤติกรรม แบ่งเป็น 3 ระบบคือ ระบบประสาท (Nervous System) ระบบกล้ามเนื้อ (Muscle system) ระบบต่อม (Gland System)

๒. ปัจจัยสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ สภาพภูมิอากาศ และสภาพแวดล้อมในถิ่นที่อยู่

๓. ปัจจัยทางสังคม ได้แก่ ครอบครัว โรงเรียน กลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพ สื่อมวลชนสถาบันศาสนาและหน่วยสังคมอื่นๆเช่นองค์กรปกครองท้องถิ่นกลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น

๔. ปัจจัยทางจิตวิทยาและจริยธรรมจำแนก เป็น ๔ กลุ่ม ประกอบด้วย

๔.๑ กลุ่มที่คิดว่ามนุษย์เลวมาตั้งแต่เกิดคือ ชุนอื้อ(Hsun-tzu)นักจิตวิทยาชาวจีน มีแนวคิดที่ว่า มนุษย์เลวมาแต่กำเนิด ถ้าปล่อยให้อยู่ในสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติมนุษย์จะมีพฤติกรรมเลวเช่นเดิม ฉะนั้นจะต้องควบคุมและจัดสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสม

๔.๒ กลุ่มที่คิดว่ามนุษย์ดีมาตั้งแต่เกิดคือ เกซเซล (Gessel) มีแนวคิดที่ว่า มนุษย์เกิดมาดีถ้าอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีก็จะได้ดียิ่งขึ้น ถ้าอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดี ก็ยังปรับตัวได้

๔.๓ กลุ่มที่คิดว่ามนุษย์ไม่ดีไม่เลวคือ จอห์นลอค (John Lock) มีแนวคิดที่ว่า มนุษย์เกิดมาจิตใจว่างเปล่า เหมือนแผ่นกระดานหรือผ้าขาว ถ้ามนุษย์อยู่ในสิ่งแวดล้อมดี มนุษย์จะเป็นคนดี ในทางตรงข้าม ถ้ามนุษย์อยู่ในสิ่งแวดล้อมไม่ดี อาจจะเป็นคนเลวได้

๔.๔ กลุ่มที่คิดว่าพฤติกรรมมนุษย์เกิดจากการเรียนรู้คือ วัตสัน (Watson) มีแนวคิดที่ว่าพฤติกรรมของมนุษย์เกิดจากการเรียนรู้ และฝึกฝนจากสิ่งแวดล้อม เช่น พฤติกรรมการหายใจ มีสาเหตุจากการที่ร่างกายต้องการออกซิเจน และการดูดนม มีสาเหตุจากการที่ร่างกายต้องการอาหาร เป็นต้น

๒.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับการตัดสินใจ

๒.๒.๑ ความหมายของการตัดสินใจ

การตัดสินใจ (Decision Making) หมายถึงกระบวนการเลือกทางเลือกใดทางเลือกหนึ่งจากหลาย ๆ ทางเลือกที่ได้พิจารณา หรือประเมินอย่างดีแล้วว่า เป็นทางให้บรรลุวัตถุประสงค์ และเป้าหมายขององค์กร การตัดสินใจเป็นสิ่งสำคัญ และเกี่ยวข้องกับ หน้าที่การบริหาร หรือการจัดการเกือบทุกขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็นการวางแผน การจัดองค์การ การจัดคนเข้าทำงาน การประสานงาน และการควบคุมการตัดสินใจได้มีการศึกษามานาน

ความหมายของการตัดสินใจ นักวิชาการได้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันดังนี้

บาร์นาร์ด (Barnard) ได้ให้ความหมายของการตัดสินใจไว้ว่า คือ "เทคนิคในการที่จะพิจารณาทางเลือกต่างๆ ให้เหลือทางเลือกเดียว"

ไซมอน (Simon) ได้ให้ความหมายว่า การตัดสินใจ เป็นกระบวนการของการหาโอกาสที่จะตัดสินใจ การหาทางเลือกที่พอเป็นไปได้ และทางเลือกจากงานต่าง ๆ ที่มีอยู่

มูดี (Moody) ได้ให้ความหมายว่า การตัดสินใจเป็นการกระทำที่ต้องทำเมื่อไม่มีเวลาที่จะหาข้อเท็จจริงอีกต่อไป ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ เมื่อใดถึงจะตัดสินใจว่าควรหยุดหาข้อเท็จจริง แนวทางแก้ไขจะเปลี่ยนแปลงไปตามปัญหาที่ต้องการแก้ไข ซึ่งการรวบรวมข้อเท็จจริง เกี่ยวพันกับการใช้ง่ายและการใช้เวลา

กิบสันและอิวาน เชวิช (Gibson and Ivancevich) ได้ให้ความหมายของการตัดสินใจไว้ว่า เป็นกระบวนการสำคัญขององค์กร ที่ผู้บริหารจะต้อง กระทำอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลข่าวสาร (information) ซึ่ง ได้รับมาจากโครงสร้างองค์กร พฤติกรรมบุคคล และกลุ่มในองค์กร

โจนส์ (Jones) ได้ให้ความหมายของการตัดสินใจองค์การว่าเป็นกระบวนการ ที่จะแก้ไข ปัญหาขององค์กร โดยการค้นหาทางเลือก และเลือกทางเลือกหรือแนวทางปฏิบัติที่ดีที่สุด เพื่อบรรลุ เป้าหมายขององค์กรที่ได้กำหนดไว้

จากคำนิยามข้างต้นอาจกล่าวได้ว่า มีมุมมองของนักวิชาการที่แตกต่างกันไปบ้างใน รายละเอียดแต่ประเด็นหลักที่มองเหมือนกันคือ

๑. การตัดสินใจเป็นกระบวนการ (process) นั้นหมายความว่า การตัดสินใจต้องผ่าน กระบวนการคิด พิจารณาไตร่ตรอง วิเคราะห์แล้ว ค่อยตัดสินใจเลือก ทางที่ดีที่สุด มีหลายท่านคิดว่า การตัดสินใจไม่มีขั้นตอนอะไรมาคิดแล้วทำเลย ซึ่งในความเป็นจริงแล้วการคิดก็ต้องมีการเก็บ รวบรวมข้อมูลข่าวสาร (search) การออกแบบ (design) และการเลือก (choice) เพื่อให้สามารถ เลือกทางเลือกได้ดีที่สุด

๒. การตัดสินใจเกี่ยวข้องกับทางเลือก (solution) การตัดสินใจเป็นการพยายามสร้าง ทางเลือกให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทางเลือกที่น้อยอาจปิดโอกาสให้เกิดความคิดสร้างสรรค์หรือ ทางเลือกที่ดีกว่าได้ ผู้บริหารที่ดีจำเป็นต้องมีการฝึกฝนการสร้างทางเลือกที่มากขึ้น หลากหลายด้วย วิธีการคิดแบบริเริ่ม (initiative) และคิดแบบสร้างสรรค์ (creativethinking)

๓. การตัดสินใจเกี่ยวข้องกับโครงสร้างขององค์กร จะเห็นว่าผู้บริหารในแต่ละ ระดับชั้นก็มีหน้าที่ในการตัดสินใจต่างกัน กล่าวคือ ผู้บริหารระดับสูงจำเป็นต้องตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ (strategic decision) เป็นการตัดสินใจเกี่ยวกับแนวทางที่ถูกต้องเพื่อใช้ทรัพยากรที่จำเป็นให้เกิด ประโยชน์สูงสุด ทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กรที่กำหนดไว้ ผู้บริหารระดับกลางจะตัดสินใจ เกี่ยวกับการจัดการ (management decision) เป็นการตัดสินใจเพื่อให้สามารถใช้ทรัพยากรอย่างมี ประสิทธิภาพและประสิทธิผล ผู้บริหารระดับต้นจะตัดสินใจเกี่ยวกับการปฏิบัติการ (Operational decision) เป็นการตัดสินใจดำเนินการควบคุมงานให้สำเร็จตามระยะเวลาและเป้าหมายที่กำหนดไว้

๔. การตัดสินใจเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมคน จะเห็นว่าการตัดสินใจเกี่ยวข้องกับตั้งแต่คน เดียว กลุ่มและทั้งองค์กร ซึ่งพฤติกรรมคนแต่ละคนก็แตกต่างกัน ผู้บริหารที่ดีจะต้องมีความเข้าใจ และมีจิตวิทยาเกี่ยวข้องกับบุคคลกลุ่ม และองค์การที่ดีพอจึงจะทำให้การตัดสินใจประสบผลสำเร็จได้

สรุปได้ว่า การตัดสินใจ คือ ผลสรุปหรือผลขั้นสุดท้ายของกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล เพื่อเลือกแนวทางการปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสมกับสถานการณ์ ทรัพยากร และบุคคล สามารถนำไป ปฏิบัติและทำให้งานบรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ตามที่ต้องการ

๒.๒.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับการตัดสินใจ

ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจก็คือ แรงจูงใจ กาญจนา เกียรติมนิรัตน์^๗ ได้ให้ความหมาย “แรงจูงใจ” ว่าการตระหนักถึงความต้องการเป็นสภาวะภายในจิตใจของบุคคล ที่มีพลังขับเคลื่อนภายในตัวของบุคคลโดยมีกลไกกระตุ้นขับเคลื่อนของร่างกายทำให้เกิดการกระทำในสิ่งที่ต้องการอย่างมีเป้าหมายทั้งนี้สภาวะในจิตใจจะต้องสัมพันธ์กับร่างกาย จึงเป็นแรงจูงใจให้บุคคลแสดงพฤติกรรมตามที่ตนต้องการ ซึ่ง แรงจูงใจ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทได้แก่

๒.๒.๒.๑ แรงจูงใจภายนอก เป็นแรงจูงใจที่เกิดจากการนำกิจกรรมมากระตุ้นให้บุคคลอื่นทำในสิ่งที่ตนเองต้องการที่เกี่ยวกับ การเสริมแรง และสิ่งจูงใจต่างๆ ซึ่งนักจิตวิทยาในกลุ่มพฤติกรรมนิยมเชื่อว่าการแสดงพฤติกรรมหรือการเรียนรู้ของบุคคลเป็นผลผลิตมาจากปัจจัยเสริมแรงเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

๒.๒.๒.๒ แรงจูงใจภายในเป็นแรงจูงใจที่เกิดจากความต้องการของมนุษย์ เป็นแรงผลักดันมาจากภายใน ซึ่งนักจิตวิทยาในกลุ่มมนุษย์นิยมเชื่อว่า มนุษย์มีแรงขับจากภายในที่จะทำสิ่งต่างๆ ด้วยตนเองโดยปราศจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม

ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจ ก็คือ แรงจูงใจ ใน “ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์”^๘ (Maslow’s Hierarchy of Needs) ทฤษฎีของมาสโลว์ ได้จัดลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ออกเป็น ๕ ประเภท ๕ ระดับ ดังนี้

ระดับที่ ๑ ความต้องการทางด้านร่างกาย (Physiological needs) ได้แก่ ความต้องการขั้นพื้นฐานเบื้องต้น อันเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อการดำรงชีพของมนุษย์ ได้แก่ อาหาร น้ำ อากาศการพักผ่อน หลับนอน และความต้องการทางเพศ เป็นต้น ความต้องการเหล่านี้จะต้องได้รับการตอบสนองจนเป็นที่พอใจก่อนความต้องการในระดับสูงขึ้นจึงจะเกิดขึ้น

ระดับที่ ๒ ความต้องการความปลอดภัย (Safety needs) เป็นความต้องการที่เกิดขึ้นภายหลังจากความต้องการในระดับที่ ๑ ได้รับการตอบสนองจนเป็นที่พอใจแล้วและมีความรู้สึกอิสระ

ไม่ต้องเป็นห่วงกังวลกับความต้องการทางด้านร่างกายอีกต่อไป ความต้องการความปลอดภัยจึงเกิดขึ้น ความต้องการนี้จะเห็นได้ชัดในเด็กเล็ก ซึ่งต้องการความอบอุ่นปลอดภัยจากพ่อแม่ซึ่งสอดคล้องตามลักษณะ “ความต้องการหลีกเลี่ยงอันตราย” (Harmavoidance need)

ระดับที่ ๓ ความต้องการทางสังคม (Social needs) บางครั้งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ความต้องการความรักและการเป็นเจ้าของ” (Love and Belongingness) เป็นความต้องการที่จะมีความรัก ความผูกพันกับผู้อื่น เช่น ความรักจากเพื่อน เพื่อนร่วมงาน ครอบครัว หรือคนรัก เป็นต้น

^๗ กาญจนา เกียรติมนิรัตน์. บริโณศึกษาในคหกรรมศาสตร์, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑.

^๘ อ่างถึงใน ดลฤดี สุวรรณศิริ,การศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกศึกษาต่อสายอาชีพระหว่างสถานศึกษาเอกชน : กรณีศึกษาโรงเรียนอาชีวศึกษาเอกชนและรัฐบาล จังหวัดนครปฐม, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๖-๑๓.

ซึ่งความรักดังกล่าวนี้มีความหมายรวมถึงทั้งการให้และการรับความรักด้วย ซึ่งความต้องการดังกล่าวนี้เมอร์เรย์ เรียกว่า “ความต้องการความรักความผูกพัน” (Affiliation need)

ระดับที่ ๔ ความต้องการมีเกียรติยศมีศักดิ์ศรีในสังคม (Esteem needs หรือ Egoistic needs) เป็นความต้องการที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกของตนเองว่าตนเองมีประโยชน์มีคุณค่า และต้องการให้ผู้อื่นเห็นคุณค่าของตน ยอมรับนับถือยกย่องตนว่าเป็นผู้มีชื่อเสียง มีเกียรติยศ และมีศักดิ์ศรีด้วย ซึ่งความต้องการดังกล่าวนี้ มีลักษณะเหมือนกับ “ความต้องการประสบความสำเร็จ” (Achievement Need) ของเมอร์เรย์ นั่นเอง

ระดับที่ ๕ ความต้องการสมหวังในชีวิต (Self-Actualization หรือ Self-Fulfillment needs) เป็นความต้องการขั้นสูงสุดที่บุคคลปรารถนาที่จะได้รับผลสำเร็จในสิ่งที่ตนคิด และตั้งความหวังไว้ซึ่งแต่ละคนต่างตั้งความมุ่งหวังของตนเองไว้แตกต่างกัน จึงยากที่จะให้คำนิยามได้ แต่หากจะกล่าวง่ายๆ ก็อาจจะกล่าวได้ว่า ความต้องการนี้เป็นความต้องการที่ตนอยากจะทำให้ตนเองเป็นในชีวิต เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งความหวังไว้

๒.๒.๓ กระบวนการตัดสินใจ

ผลที่ได้จากการตัดสินใจจากปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อการตัดสินใจ^๙ แบ่งกระบวนการตัดสินใจออกเป็น ๖ ขั้นตอนดังต่อไปนี้

๒.๒.๓.๑ การแยกแยะ (Problem identification) ขั้นตอนแรกของการตัดสินใจนั้นเป็นเรื่องของการสร้างความแน่ใจ มั่นใจโดยการค้นหา ทำความเข้าใจกับกับสิ่งที่ต้องการอย่างแท้จริง ที่ว่าเป็นเรื่องของการแยกแยะสิ่งที่ต้องการออกมาแนชัดนั้น ก็เพราะกระบวนการตัดสินใจจะเริ่มต้นตามขั้นตอนแรกเมื่อผู้กระทำการตัดสินใจมีความรู้ว่าได้เกิดปัญหาขึ้นมา ซึ่งโดยทั่วไปแล้วสิ่งที่ต้องการนี้จะเรียกถึงความสนใจหรือความตั้งใจในอันที่จะแก้ปัญหาเหล่านั้น

๒.๒.๓.๒ การหาข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับตัวปัญหานั้น (Information search) ในขั้นที่ 2 เป็นการเสาะแสวงหาข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับสาเหตุของปัญหามากที่สุดที่จะมาได้ ทั้งนี้การเสาะหาข้อมูลข่าวสารควรเป็นไปตามแนวความคิดที่ว่า ข่าวสารนั้นจำเป็น ต้องมีความเกี่ยวข้อง ตลอดจนมีความเพียงพอต่อการตัดสินใจมากน้อยเพียงใด

๒.๒.๓.๓ การประเมินค่า (Evaluation of information) การประเมินค่าจำเป็นต่อการวิเคราะห์หาความต้องการว่าถูกต้อง เหมาะสม เพียงพอหรือไม่ หลักจากการประเมินค่าแล้ว ไม่เพียงพอหรือไม่เกี่ยวข้องเท่าที่ควร จำเป็นต้องตัดข้อมูลบางอย่างออกไป ถ้าเห็นว่าไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ต้องการเพื่อเป็นข้อมูลในการตัดสินใจ

^๙ อ้างถึงใน ดลฤดี สุวรรณศิริ, การศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกศึกษาต่อสายอาชีพ

๒.๒.๓.๔ การกำหนดทางเลือก (Listing of alternatives) ในขั้นนี้เองที่โดยทั่วไปมักจะเห็นเป็นขั้นสำคัญมากของกระบวนการตัดสินใจ คือการกำหนดทางเลือกมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แต่ได้กล่าวแล้วในกระบวนการตัดสินใจตามขั้นตอนการกำหนดทางเลือกหรือเลือกทางใดนั้น เป็นการที่พยายามครอบคลุมวิถีทางที่จะแก้ปัญหาได้หลายๆ ถ้ามีข่าวสารสมบูรณ์และสำหรับปัญหาแต่ละเรื่องอาจจะกำหนดทางเลือกได้เหมาะสมและครอบคลุมอย่างแท้จริงว่าในบรรดาทางเลือกที่กำหนดออกมานั้นยังไม่สมบูรณ์ เพราะเหตุว่าข่าวสารที่ได้มานั้นไม่สมบูรณ์นั้นมีความสำคัญหรือจำเป็นมากน้อยเพียงใด

๒.๒.๓.๕ การเลือกทางเลือก (Selection of alternative) เมื่อได้กำหนดทางเลือกต่างๆ ออกมาแล้วพร้อมทั้งกำหนดความสำคัญ และความเหมาะสมในการแก้ปัญหาแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการเลือกทางเลือกที่จะปฏิบัติการต่อไป ขั้นตอนนี้เองที่ยอมรับกันทั่วไป ว่าเป็นการตัดสินใจโดยแท้จริง

๒.๒.๓.๖ การปฏิบัติตามการตัดสินใจ (Implement of decision) เมื่อทางเลือกได้ถูกเลือกขึ้นมาแล้ว ก็เป็นการปฏิบัติตามผลของการตัดสินใจทางเลือกนั้น เราจะทราบการตัดสินใจนั้นถูกต้องเหมาะสมเพียงใด หรือไม่ ก็ขึ้นอยู่กับผลของการตัดสินใจนั้น หมายถึงว่าสามารถที่จะแก้ปัญหาหรือสนองความต้องการในขั้นตอนแรกได้หรือไม่การศึกษาเป็นการบริโภคที่กล่าวมาข้างต้นว่า การศึกษาเป็นการลงทุน เพราะมีผลตอบแทน การลงทุนย่อมมีส่วนหนึ่งที่เป็นการบริโภค การลงทุนและการบริโภคจึงแยกออกจากกันยาก แต่ที่เป็นข้อแตกต่าง คือ การบริโภคไม่มีผลตอบแทน บริโภคแล้วสิ้นเปลืองไปหมดไปการบริโภค ได้แก่ การใช้สิ่งของ และบริการ เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ เป็นการ สิ้นเปลือง หมดไป

สรุป กระบวนการตัดสินใจ คือ การกำหนดประเด็นที่สนใจ คือการตระหนักรู้ รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ที่รวบรวมข้อมูลที่เป็นประโยชน์ เพื่อเสนอทางเลือกที่ช่วยสร้างให้เราสามารถแก้ปัญหาหรือตอบโจทย์ในประเด็นที่สนใจ และตัดสินใจเลือกทำกิจกรรมต่างๆ นำทางเลือกที่เลือกไปปฏิบัติ ได้อย่างมีเหตุผลและเหมาะสมที่สุด

๒.๓ การทำบุญในพระพุทธศาสนา

การทำบุญในพระพุทธศาสนา คนไทยนิยมทำบุญกันมาก อย่างในชนบท คนจะดักบาตรกับพระซึ่งเดินมาบิณฑบาตทุกเช้า ส่วนวันพระก็จะไปทำบุญร่วมกันที่วัด เพราะคนไทยมีความเชื่อตามที่ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาว่า บุญสามารถถลันบันดาลให้สิ่งที่พึงปรารถนาได้ทุกอย่างไม่ว่ามนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ เช่น ใครที่ที่เกิดมาสวยเสียใจเพราะ ร่ำรวย ไม่มีโรค สติปัญญาดี และมีศสูง เหล่านี้เป็นต้น ก็เป็นผลมาจากบุญ และในทำนองเดียวกัน การที่คนจะไปเกิด สุขสบายในชาติหน้า ก็เพราะบุญเช่นกัน ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุญเท่านั้นที่จะเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า (บุญญาภิ ปุโลกสมิ ปติฏฐา โหนติ ปาณิน) เพราะฉะนั้นคนไทยจึงชอบทำบุญเพื่ออนาคตของตนเอง และคนไทยก็อยากจะได้บุญมากๆ เพื่อจะได้สุขสบายมากๆ ในชาติต่อไป แต่

จะทำบุญอย่างไรจึงจะได้บุญมาก ข้อนี้มีปัญหาที่คนทั่วไปอยากทราบกัน จึงจะได้นำเรื่องนี้มาแสดง ก็การทำบุญจะได้บุญมากหรือไม่ ก็ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายทายก กับฝ่ายปฏิคาหก ดังนี้ ฝ่ายทายก หรือผู้ให้ ก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ๒ อย่าง คือ ๑. วัตถุที่ให้ ๒. เจตนาที่ให้ ดังจะขยายความต่อไป

๑. วัตถุที่ให้ต้องมีประโยชน์แก่ผู้รับ ถ้าไม่มีประโยชน์ ก็ได้บุญน้อยหรือ แทบไม่ได้เลย

อย่างเช่น ถวายหวี หรือน้ำมันใส่ผมหรือผ้าขาวม้าเป็นต้นแก่พระ นอกจากวัตถุที่ให้แล้ว คุณภาพของสิ่งของก็สำคัญด้วย กล่าวคือ ถ้าใครถวายของพระอย่างที่ตนเองก็ไม่กินไม่ใช้เพราะเห็นว่าต่ำไปไม่สมควรแก่ตน จัดเป็นทาสทาน อย่างนี้มีอานิสงส์น้อย ส่วนใครถวายสิ่งของที่ตนเองกินตนเองใช้ จัดเป็นสหายทาน ย่อมมีอานิสงส์มากขึ้น แต่ถ้าใครถวายสิ่งของที่ดีกว่าสูงกว่าที่ตนเองกินตนเองใช้ คือ เกินฐานะตัวเอง อย่างนี้เรียกว่าสามิทาน ย่อมมีอานิสงส์สูงสุด เพราะทำได้ถูกต้องเอาชนะจิตใจเป็นอย่างมาก ก็สิ่งของสูงที่วานี้ให้ถือตนเองเป็นเกณฑ์ไม่ใช่เปรียบเทียบกับผู้อื่น เพราะฉะนั้นสิ่งของดังกล่าวไม่จำเป็นต้องมีราคาแพงก็ได้ ถ้าผู้นั้นเป็นคนยากจน

๒. เจตนาที่ให้ ต้องเป็นเจตนาดีเต็มใจให้ อย่างคนจะใส่บาตรพระต้องมีจิตใจอย่างนี้ ๑.

ก่อนใส่บาตร (พุพพเจตนา) ก็มีใจเลื่อมใสอยากใส่บาตร ๒. ขณะกำลังใส่บาตร (มฺญจนเจตนา) ก็มีใจเต็มใจให้ และ ๓. เมื่อใส่บาตรแล้ว (อปฺปรเจตนา) ก็มีใจปลื้มยินดี เรื่องจิตใจเป็นเรื่องสำคัญที่สุดในการทำบุญ ถ้าจิตใจเลื่อมใสเต็มใจให้ก็ได้บุญมาก แต่ถ้าตรงกันข้ามก็ได้บุญน้อย ส่วนสิ่งของมีความสำคัญลงมา ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า เมื่อจิตเลื่อมใส ทักขิณาเชื่อนาน้อยย่อมไม่มี (นตฺถิ จิตฺเต ปสนฺนํหิ อปฺปกา นาม ทกฺขิณา)

ฝ่ายปฏิคาหก คือผู้รับ ถ้าผู้รับมีพระคุณมากทั้งมีกิเลสน้อยเท่าใด ผู้ที่ทำบุญกับท่านได้บุญมากเท่านั้น และโดยนัยตรงกันข้าม ถ้าผู้รับมีพระคุณน้อยและมีกิเลสมากเท่าใด ใครไปทำบุญด้วยก็ได้บุญน้อยเท่านั้น ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงได้จัดลำดับปฏิคาหกที่ทายกทำบุญกับท่านแล้วจะได้บุญมากน้อยลดหลั่นกันไปดังนี้ ๑. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒. พระปัจเจกพุทธเจ้า ๓. พระอรหันตสาวก ๔. พระอนาคามี ๕. พระสกิทาคามี ๖. พระโสดาบัน ๗. พระปุถุชนที่กำลังปฏิบัติอย่างจริงจังเพื่อกำจัดกิเลส ๘. พระปุถุชนทั้งหลายที่ประพฤติดุปฏิบัติ^{๑๐}

สรุปการทำบุญในพระพุทธศาสนา คือ การทำสิ่งที่จะทำให้เราได้รับผลบุญทั้งในชาตินี้หรือชาติหน้าขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ๒ อย่าง คือวัตถุที่ให้ และเจตนาที่ให้ ซึ่งวัตถุที่ให้ต้องมีประโยชน์แก่ผู้รับ และเจตนาที่ให้ ต้องเป็นเจตนาดีเต็มใจให้ เพื่อจะทำให้ได้บุญมากที่สุด

^{๑๐} รศ. พัน ดอกบัว, พระพุทธศาสนากับคนไทย, (กรุงเทพฯ: โสภณการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๗๖-๒๗๗.

๒.๔ ความหมายและความสำคัญของการบิณฑบาต

คำว่า “ บิณฑบาต ” ในทางพุทธศาสนานั้นมีความหมายกว้างขวาง สามารถอธิบายได้หลายอย่าง หลายแง่ ขึ้นอยู่กับว่าจะไปอธิบายในแง่ไหน บริบทไหน ในการศึกษาครั้งนี้จึงได้แยกอธิบายความหมายของคำว่า บิณฑบาต ออกเป็น ๒ ความหมายด้วยกัน คือความหมายตามคำศัพท์ และความหมายที่ใช้ในเชิงสำนวนพูด ดังต่อไปนี้

๒.๔.๑ ความหมายตามคำศัพท์

คำว่า “ บิณฑบาต ” มาจากภาษาบาลี คือ ปิณฑปาต ซึ่งมาจากศัพท์ที่มาจากสองคำรวมกันคือคำว่า ปิณฑ แปลว่า ก้อนข้าว และคำว่า ปาต แปลว่าการตก เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันจึงมีความหมายว่า การตกไปแห่งก้อนข้าว ส่วนพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของคำว่า บิณฑบาต แปลว่า อาหาร (ใช้สำหรับพระภิกษุสามเณร) เช่นรับบิณฑบาต มาจากภาษาบาลีว่า ปิณฑปาต แปลว่าก้อนข้าวที่ตก^{๑๑}

พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา ไทย-อังกฤษ อังกฤษ-ไทย ได้ให้ความหมายของคำว่า บิณฑบาต ตามศัพท์แปลว่า การตกแห่งก้อนข้าว อาหารที่ใส่ลงไปในบาตรของพระ^{๑๒}

พจนานุกรมไทย ฉบับพิสดาร ได้ให้ความหมายของคำว่า บิณฑบาต แปลว่า รับของใส่บาตร ก้อนข้าวที่ตกไป^{๑๓}

พระธรรมปิฎก ได้ให้ความหมายของคำว่า บิณฑบาต หมายถึง อาหารที่ใส่ลงในบาตร พระอาหารถวายพระ^{๑๔}

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของคำว่า บิณฑบาต ตามตัวพยัญชนะแปลว่า การตกลงแห่งก้อนข้าวแต่โดยความหมายของคำนี้แล้วมีความหมายมากกว่านั้น หมายถึง การที่พระภิกษุไม่ต้องหุงหาอาหารเอง ไม่สร้างครัวเอง ไม่ให้เก็บสะสมอาหาร ให้ภิกษุอาศัยอาหารบิณฑบาต^{๑๕}

^{๑๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒๖.

^{๑๒} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา ไทย-อังกฤษ อังกฤษ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๕.

^{๑๓} สมพร เจริญพงศ์, พจนานุกรมไทย ฉบับพิสดาร, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๒๘๔.

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๗.

^{๑๕} พุทธทาสภิกขุ, คำสอนสำหรับผู้บวชใหม่, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๕๒.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้ให้ความหมายของคำว่า บิณฑบาต หมายถึง การตกลงแห่งก้อนข้าว เป็นคำเรียกก้อนข้าวที่เขาใส่ลงในภาชนะที่รองรับ เช่น บาตร เป็นต้น^{๑๖}

พ.อ. ปิ่น มุทุกันต์ ได้ให้ความหมายของคำว่า บิณฑบาต แปลว่า รับของใส่บาตร^{๑๗}

สรุปความหมายของคำว่า บิณฑบาต ตามคำศัพท์หมายถึง การตกลงของก้อนข้าว อาหารที่ใส่ลงไปในบาตรของภิกษุสามเณร ความหมายที่คนทั่วไปเข้าใจ หมายถึงการออกไปบิณฑบาตของภิกษุสามเณร คือการถือบาตรออกไปรับภัตตาหารหรือสิ่งของที่ชาวบ้านจัดเตรียมถวายในตอนเช้า รวมไปถึงการรับนิมนต์ไปฉันอาหารที่บ้านของศรัทธาญาติโยมความหมายที่ใช้ในเชิงสำนวนพูด หมายถึง การขอร้องให้ยุติความขัดแย้งหรือการขอร้องให้กระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง และมีอีกสำนวนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกันคือคำว่า คำว่าบาตร หมายถึงการปฏิเสธความสัมพันธ์หรือการเลิกคบค้าสมาคมด้วย

๒.๔.๒ ความหมายที่ใช้ในเชิงสำนวนพูด

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ในสังคมไทยให้ความหมายคำว่า บิณฑบาต โดยปริยายหมายถึง กิริยาที่พระภิกษุสามเณรขอหรือขอร้อง เช่น เรื่องนี้ขอบิณฑบาตให้เลิกแล้วต่อกัน^{๑๘}

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้อธิบายคำว่าบิณฑบาต ในความนี้ หมายถึง การที่พระสงฆ์ขอร้องมิให้ชาวบ้านกระทำการอย่างหนึ่ง เช่น “อาตมาขอบิณฑบาตเถอะ อย่าได้ถึงกับฆ่าแกงกันเลย”^{๑๙}

นอกจากนี้ยังมีอีกสำนวนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกัน คือคำว่า คำว่าบาตร หมายถึงการไม่ยอมคบค้าสมาคมด้วย คือ สังขกรรมที่พระสงฆ์ประกาศลงโทษคฤหัสถ์ผู้ประทุษร้ายต่อพระศาสนาด้วยการไม่คบ ไม่รับบิณฑบาต เป็นต้น

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้ให้ความหมายของคำว่า คำว่าบาตร หมายถึง การที่พระสงฆ์พร้อมใจกันทำสังขกรรมสวดประกาศลงโทษคฤหัสถ์ผู้คิดร้ายต่อพระพุทธศาสนาหรือ

^{๑๖} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ ชุด คำวัด, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๘), หน้า ๔๖๓.

^{๑๗} ปิ่น มุทุกันต์, ประมวลศัพท์ ๖ ศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : บริษัทสารมวลชน จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๑๔๔.

^{๑๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๖๒๖.

^{๑๙} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ ชุด คำวัด, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๘), หน้า ๔๖๓.

พระสงฆ์ เพื่อให้รู้สึกตัวหรือเซ็ดหลาบ วิธีลงโทษคือไม่คบหา ไม่พูดคุยด้วย และไม่รับอาหารบิณฑบาต วิธีการเช่นนี้สมัยก่อนถือว่าเป็นการลงโทษที่รุนแรงสำหรับผู้ที่เป็นพุทธมามกะ^{๒๐}

พระธรรมปิฎก ได้ให้ความหมายคำว่า คำว่าบาตร หมายถึง การที่พระสงฆ์หรือสามเณรรับบิณฑบาตของทายกและทายิกา แล้วมีเหตุที่พระภิกษุสามเณรจะไม่บิณฑบาตของบุคคลที่ถูกคณะสงฆ์ลงโทษ เช่น กรณีเจ้าวัชฌณโณใส่ร้ายพระทัฬหฬลบุตร พระพุทธองค์รับสั่งให้สงฆ์ลงโทษห้ามคบหาสมาคม เรียกว่า คำว่าบาตร คือ ไม่พึงรับไทยธรรม มีการสวดประกาศด้วยกรรมวาจา^{๒๑}

พ.อ. ปิ่น มุทุกันต์ ได้ให้ความหมายคำว่า คำว่าบาตร หมายถึง การประกาศตัดสัมพันธ์กับผู้ทำผิดกับศาสนาอย่างร้ายแรง คฤหัสถ์ที่จะถูกสงฆ์คำว่าบาตร คือผู้ทำผิด ๘ อย่างต่อไปนี้ ขวนขวายเพื่อมิใช้ลาภแก่สงฆ์ ขวนขวายเพื่อมิใช้ประโยชน์แก่สงฆ์ ขวนขวายเพื่อให้พระอยู่ไม่ได้ ต่ำว่าเปรียบเปรยภิกษุทั้งหลาย ยุยงให้สงฆ์แตกแยกกัน ตำนานิตีเยนพระพุทธเจ้า ตำนานิตีเยนพระธรรม ตำนานิตีเยนพระสงฆ์^{๒๒}

พิธีคำว่าบาตร สงฆ์ทั้งหมดประชุมกันรูปหนึ่งประกาศความผิดของผู้ที่จะถูกคำว่าบาตร แล้วประกาศคำว่าบาตร ๒ ครั้ง เมื่อคำว่าบาตรแล้วภิกษุสามเณรจะต้องรับบิณฑบาต งดรับของทุกอย่าง งดการติดต่อทั้งสิ้น จนกว่าเขาจะสำนึกผิดมาขอมาสงฆ์ จึงทำพิธีหยาบบาตรให้โดยการประชุมสงฆ์ทำนองเดียวกับการคำว่าบาตร แต่อุบายนั้นเข้าอยู่ในที่ประชุมด้วย^{๒๓}

สรุปความหมายของคำว่า บิณฑบาต ในเชิงสำนวนพูด คำนี้หมายถึง กริยาอาการที่พระภิกษุสงฆ์ขอร้อง เช่น เรื่องนี้ของบิณฑบาตให้เลิกแล้วต่อกัน หรือ การที่พระสงฆ์ขอร้องมิให้ชาวบ้านกระทำการอย่างหนึ่ง เช่น “อาตมาขอบิณฑบาตเถอะ อย่าได้ถึงกับฆ่าแกงกันเลย” เพื่อให้มีการให้อภัยกันสำหรับคนทั่วไป ก็ใช้คำว่าขอบิณฑบาต

๒.๔.๓ ความสำคัญของการบิณฑบาต

การบิณฑบาตในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งนี้ก็เพราะว่าวิถีชีวิตการเป็นอยู่ของพระภิกษุสามเณรนั้นขึ้นอยู่กับอาหารบิณฑบาต พระพุทธองค์ทรงบัญญัติห้ามมิให้พระภิกษุสงฆ์ประกอบอาชีพ ไม่ให้ทำการเกษตรกรรมเพาะปลูกเลี้ยงชีพเอง จะหุงต้มอาหารเองก็ไม่ได้ แม้แต่ผลไม้ที่ตกหล่นอยู่หากไม่มีผู้ประเคนให้จะหยิบฉวยเองก็ไม่ควร เพราะเป็นของอกัปปิยะ

^{๒๐} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ลิเกียงชัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕๕.

^{๒๑} วิ.จุ.(ไทย) ๗/๒๖๕/๔๔-๔๗

^{๒๒} อ.อรรถก. ไทย ๒๓/๘๗/๔๑๕-๔๑๖

^{๒๓} ปิ่น มุทุกันต์, ประมวลศัพท์ศาสนา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๒๗), หน้า ๖๕.

ในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้จำแนกความสำคัญของการบิณฑบาต ในฐานะเป็นแนวทางดำรงชีพของบรรพชิตดังนี้ คือ การบิณฑบาตเป็นกรณียกิจของบรรพชิต การบิณฑบาตเป็นพุทธรังค์ การบิณฑบาตเป็นพุทธรังค์ การบิณฑบาตเป็นอาชีพปริสุทธิ และการบิณฑบาตเป็นธุดงค์วัตร ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๔.๓.๑ การบิณฑบาตเป็นกรณียกิจของบรรพชิต

การบิณฑบาตมีความสำคัญในฐานะที่เป็นกรณียกิจ คือกิจที่ภิกษุสามเณรพึงกระทำเป็นกิจวัตรประจำวัน ความสำคัญข้อนี้จะเห็นได้จากที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระอุปัชฌาย์บอกนิสัย คือ ปัจจัยเครื่องอาศัยของบรรพชิตในวันอุปัชฌาย์ ซึ่งมีอยู่ ๔ อย่างได้แก่ เที่ยวบิณฑบาต ๑ นุ่งห่มผ้าบังสุกุล ๑ อยู่โคนไม้ ๑ ฉนียดองด้วยน้ำมูลเนา ๑ โดยเฉพาะนิสสัยข้อที่ ๑ คือ การเที่ยวบิณฑบาต ดังปรากฏความว่า

บรรชาอาศัยโกชนะคือ คำข้าวที่พึงได้ด้วยกำลังปลีแข้ง เธอพึงทำอุตสาหะในโกชนะคือ คำข้าวที่พึงได้ด้วยกำลังปลีแข้งนั้นจนตลอดชีวิต อติเรกลาภคือ สังฆภัต อุทเทสภัต นิมนตภัต สลากภัต ปักชิกภัต อุโปสถิกภัต ปาฏิปติกภัต ...^{๒๔}

จุดประสงค์ของการบอกนิสัย ก็เพื่อต้องการให้ผู้ที่ยังเข้ามาใหม่ได้รู้สิ่งที่สำคัญ สิ่งที่เป็นพื้นฐานสำหรับการดำรงชีวิตของพระภิกษุสามเณร ในสมัยพุทธกาล พระภิกษุต่างก็ต้องออกบิณฑบาตเลี้ยงชีพเป็นกิจวัตร ดังที่พระพุทธองค์เสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ ซึ่งเป็นพระภิกษุกลุ่มแรกในพระพุทธศาสนา ดำรงชีพด้วยการบิณฑบาตได้อาหารมาก็แบ่งปันกันตามสมควรดังความว่า

พระรัฐอุปาละ เป็นพุทธสาวกที่บวชด้วยศรัทธาและจริงใจ ถึงกับบอกบิดามารดาว่า ขอยอมตายถ้าไม่ได้บวช เพาะเหตุนี้จึงได้รับการยกย่องจากพระศาสดาว่า เป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้บวชด้วยศรัทธา เมื่อบวชเข้ามาแล้วก็บิณฑบาตเป็นกิจวัตร ดังปรากฏในพระสูตรความว่า

พระภิกษุทั้งหลาย ที่บวชเข้ามาสู่ร่มเงาของพระพุทธศาสนา ล้วนแล้วแต่มีวิถีชีวิตที่ต้องอาศัยอาหารบิณฑบาต ด้วยการออกบิณฑบาตเป็นกิจวัตรประจำวันดังปรากฏข้อความในพระไตรปิฎกว่า “ครั้นเมื่อเวลาเช้า ภิกษุจำนวนมากครองอันตรสาวก ถือบาตรแลจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี...”^{๒๕}

พระภิกษุสามเณรมีกำลังเรี่ยวแรง ก็สามารถออกบิณฑบาตด้วยการอาศัยลำแข้งของตนเอง เพื่อแสวงหาอาหารจากชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธา ไม่ว่าจะเป็นตระกูลเล็กหรือใหญ่ก็ตาม

แม้แต่ภิกษุณีก็ต้องออกบิณฑบาตดำรงชีพเช่นเดียวกับพระภิกษุสงฆ์สามเณร ดังมีข้อความปรากฏอยู่มากมายในพระไตรปิฎกที่กล่าวถึงภิกษุณีออกบิณฑบาตในเวลาเช้า อาทิเช่น ก็สา

^{๒๔} วิ.มหา.(ไทย) ๔/๗๓/๑๐๑,๑๒๘/๑๙๗.

^{๒๕} ม.ม.(ไทย) ๑๒/๑๖๓/๑๖๕..

โคตรมีภิกษุณี ผู้ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเลิศภิกษุณีทั้งหลาย ผู้ทรงจีวรเศร้าหมอง ดำรงชีวิตด้วยการบิณฑบาต ดังความว่า

ครั้นเวลาเช้า กิสาโคตรมีภิกษุณีครองอันตรสาวก ถือบาตรแลจีวรเข้าไปบิณฑบาตยัง กรุงสาวัตถี กลับจากบิณฑบาต ภายหลังจากฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว เข้าไปยังป่าอันธวัน

อุบลวรรณาภิกษุณี ผู้ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลาย ผู้มีฤทธิ์ และเป็นอัครสาวกฝ่ายซ้าย ดำรงชีวิตด้วยการบิณฑบาตเช่นกัน ดังปรากฏความว่า

ครั้นเวลาเช้า อุบลวรรณาภิกษุณีครองอันตรสาวก ถือบาตรแลจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี...^{๒๖}

จากตัวอย่าง การบิณฑบาตเป็นกิจวัตรของพระภิกษุและภิกษุณี เพื่อดำรงชีวิตดังกล่าว มาทำให้มองเห็นความสำคัญของการบิณฑบาตข้อนี้เป็นอย่างดี และได้ข้อสรุปว่า การบิณฑบาตมีความสำคัญในฐานะเป็นกรณีศึกษาของบรรพชิต คือ พระภิกษุภิกษุณีและสามเณรจะต้องกระทำเป็นกิจวัตรประจำวัน เพราะการบิณฑบาตนี้เป็นกิจ เป็นหน้าที่ของบรรพชิตที่พึงกระทำ ไม่ว่าจะพึงบวชเข้ามาใหม่หรือแม้จะบวชมานานแล้วก็ตาม โดยในตอนเช้าๆ พระภิกษุภิกษุณีและสามเณรจะต้องถือบาตรออกไปรับภัตตาหารจากชาวบ้าน เข้าไปบิณฑบาตยังหมู่บ้าน เพื่อเป็นการโปรดศรัทธาญาติโยม ผู้มีกุศลจิต ผู้คิดสั่งสมบุญ ผู้ต้องการคำจูนพระพุทธศาสนาผู้ที่ต้องการจะถวายอาหารบิณฑบาต พระภิกษุภิกษุณีและสามเณร ฉะนั้น ในกิจวัตรประจำวันของพระภิกษุสามเณรจะต้องมีการบิณฑบาตนี้ อยู่ด้วย

๒.๔.๓.๒ การบิณฑบาตเป็นพุทธวงศ์

จากการศึกษาพบว่า การบิณฑบาตมีความสำคัญในฐานะที่เป็นพุทธวงศ์ คือ พระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ในอดีตได้ประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างสืบต่อกันมา ดังจะเห็นได้จากเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จกลับกรุงกบิลพัสดุ์ ได้เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมือง พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบจึงรีบเสด็จไปยืนเบื้องพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าตรัสว่า “ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะเหตุไรพระองค์จึงทำให้หม่อมฉันได้อาย วงศ์ของเราเป็นวงศ์กษัตริย์ไม่เคยมี กษัตริย์องค์ใดออกไปเที่ยวภิกขาจารเช่นนี้ “ พระพุทธองค์ตรัสว่า “ มหาบพิตร คำว่าวงศ์กษัตริย์นั้น เป็นวงศ์ของพระองค์ ส่วนวงศ์ของอาตมาภาพอันมีพระที่ปึงกรพระพุทธเจ้า เป็นต้นนั้น ชื่อว่าพุทธวงศ์ ซึ่งสำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยการภิกขาจารเท่านั้น ” แล้วตรัสพระคาถาว่า “ บุคคลไม่ควรประมาท ในบิณฑบาตที่ตนได้รับ ”^{๒๗}

^{๒๖} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๖๖/๒๒๒.

^{๒๗} วิเชียร มีผลกิจ สุริย์ มีผลกิจ รวบรวมและเรียบเรียง, **พระพุทธกิจ ๔๕ พรรษา**, (กรุงเทพมหานคร :

จากเนื้อความที่ยกมาเป็นการชี้ให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ อันมีพระที่ปึงกร พระพุทธเจ้า เป็นต้น หรือที่เรียกว่าพุทธวงศ์ ล้วนแล้วแต่มีวิถีการดำรงชีวิตที่เนื่องด้วยผู้อื่น อาศัยอาหารจากการบิณฑบาตเลี้ยงชีพ อุบัติขึ้นเพื่อประโยชน์สุขแก่สัตว์โลกทั้งหลาย

จากตัวอย่างที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าอดีตของพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ที่อุบัติขึ้นในโลก ล้วนแล้วแต่มีวิถีชีวิตดำรงชีพอยู่ด้วยการบิณฑบาต ต่างก็อาศัยอาหารบิณฑบาตที่ผู้อื่นน้อมนำถวายซึ่งก็เป็นการยืนยันได้ว่า การบิณฑบาตเป็นพุทธวงศ์ คือ พระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ทรงปฏิบัติสืบต่อกันมา ไม่ว่าจะเป็นพระพุทธเจ้าในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคตก็ต้องปฏิบัติอย่างนี้ อันเป็นการชี้ให้เห็นความสำคัญของการบิณฑบาตในฐานะที่เป็นพุทธวงศ์

๒.๔.๓.๓ การบิณฑบาตเป็นพุทธกิจ

การบิณฑบาตมีความสำคัญในฐานะที่เป็น พุทธกิจ คือ กิจที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำวัน เพื่อทรงอนุเคราะห์เกื้อกูลสัตว์โลกให้เป็นสุข ให้บรรลุอมตธรรม ด้วยอภัยสัปปิยมไปด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ไม่ว่าพระพุทธองค์จะประทับอยู่ ณ ที่ใด ทั้งในพรรษากาลและนอกพรรษากาล โดยมิได้คำนึงถึงความเหน็ดเหนื่อยหรือความยากลำบากแต่ประการใด นับตั้งแต่ตรัสรู้จนเสด็จดับขันธปรินิพพานเป็นเวลาถึง ๔๕ พรรษา ก็ได้ทรงละพุทธกิจ ๕ ประการ คือ กิจในปุเรภักต กิจในปัจฉาภักต กิจในปฐมยาม กิจในมัชฌิมยาม และกิจในปัจฉิมยาม

กิจวัตรประจำวันที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญตลอด เรียกว่า พุทธกิจ ๕ ประการ คือ

๑. ปพพณเห ปิณฑปาตญจ หมายถึง เวลาเช้าเสด็จบิณฑบาต
๒. สายณเห ธมมเทศน์ หมายถึง เวลาเย็นทรงแสดงธรรม
๓. ปโทเส ภิกขุโธวาทำ หมายถึง เวลาค่ำโอวาทแก่เหล่าภิกษุ
๔. อทฺธมรตฺเต เทวปณฺหน หมายถึง เวลาเที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเทวดา
๕. ปจฺจุสเสวคเตกาเลภพพาภพเพ วิโลกหน หมายถึง เวลาจวนสว่างทรงตรวจ

พิจารณาสัตว์ที่สามารถ และที่ยังไม่สามารถบรรลุธรรมอันควรจะเสด็จไปโปรด^{๒๘}

กิจในปุเรภักต คือ เวลาเช้า เสด็จบิณฑบาตและแสดงธรรมโปรดมหาชน ผู้คนส่วนมากให้ความสนใจเฉพาะการแสดงธรรมโปรดมหาชน โดยลืมการเสด็จออกไปเพื่อบิณฑบาต พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตื่นบรรทมแต่เช้าตรู่ หลังจากปฏิบัติพระสรีระแล้ว ครั้นได้เวลาภิกษาจารทรงจรจงวัจร ถือบาตร เสด็จดำเนินไปบิณฑบาตยังคามนิคม บางครั้งเสด็จไปเพียงพระองค์เดียวบางครั้งมีภิกษุสาวกตามเสด็จ^{๒๙}

^{๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๘

(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙๐.

^{๒๙} วิเชียร มีผลกิจ สุรีย์ มีผลกิจ รวบรวมและเรียบเรียง, **พระพุทธกิจ ๔๕ พรรษา**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทคอมฟอร์ต จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า พระพุทธกิจ ๕ ประการ .

จาก พุทธกิจทั้ง ๕ ประการนี้ จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญต่อการบิณฑบาต ซึ่งเป็นกิจวัตรที่พระองค์ทรงประพฤติปฏิบัติมิได้ขาด ไม่ว่าจะเสด็จไป ณ ที่แห่งหนใดในเวลาเช้าพระพุทธองค์ก็จะเสด็จออกบิณฑบาตเพื่อโปรดเวไนยสัตว์ ดังข้อความที่พระองค์ตรัสกับพราหมณ์ว่า “พราหมณ์ เราอาศัยหมู่บ้านหรือตำบลใดในโลกนี้อยู่ ในเวลาเช้าเราครองอันตราสกถือบาตรและจีวร เข้าไปสู่หมู่บ้านและตำบลนั้นแล เพื่อบิณฑบาต”

ในพระไตรปิฎกจะมีข้อความมากมายที่กล่าวในลักษณะนี้ว่า “ ครั้นนั้น ในเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าครองอันตราสกถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปหมู่บ้าน เสด็จเข้าไปยังในเมือง เสด็จเข้าไปยังนครเพื่อบิณฑบาต” จากตัวอย่างข้อความนี้ชี้ให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญต่อการบิณฑบาตได้เป็นอย่างดี การบิณฑบาตจึงมีความสำคัญในฐานะที่พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระศาสดา เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงกระทำเป็น เป็นกิจวัตรประจำวันมิได้ขาด หรือที่เรียกว่า พุทธกิจ

๒.๔.๓.๔ การบิณฑบาตเป็นอาชีวปาริสุทธิ

ในอดีตตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาลคำว่า ภิกษุ เป็นคำที่ใช้กันอยู่ทั่วไปแล้ว สำหรับใช้เรียกนักบวช ผู้ละบ้านเรือน ผู้ออกบ่าเพียรเพียรออกแสวงหาความสุข ผู้ดำเนินชีวิตด้วยการขอมีชีวิตอยู่ด้วยของที่เขาให้ คำๆนี้มาจากคำว่า ภิกษะ แปลว่า ขอมภิกษุ ผู้มีการขอ ผู้มีชีวิตอยู่ได้ด้วยการขอ แต่ขออย่างภิกษุไม่ใช่ขอยังคนขอทาน

พุทธทาสภิกษุ ให้ทรรศนะเกี่ยวกับเรื่องการขอของพระภิกษุนี้ไว้ว่า กิริยาอาการที่ใช้ในการขอนั้น พระพุทธองค์ห้ามไม่ให้เอยปากขอหรือไม่ให้แสดงอาการขอ แต่ให้ขอโดยการถือบาตรไปแสดงตัวในที่ๆเหมาะสม ถ้าคนเขาศรัทธาเขาก็จะใส่อาหารให้เอง นี่เป็นธรรมเนียมที่มีมาแต่โบราณเมื่อขออย่างนี้ไม่ได้ ก็ยอมอด พระภิกษุจะต้องไม่แสดงอาการขอโดยการกระทำอะไรชนิดที่ไม่น่ายุ

การเลี้ยงชีวิตของพระภิกษุผู้มีชีวิตอยู่ได้ด้วยการขอ ต้องรู้จักวิธีการขอ รู้จักการที่ควรขอรู้จักประโยชน์อันเกิดจากการขอ การขอนั้นจึงจะเป็นประโยชน์สำหรับตนเองและไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนด้วย

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติข้อปฏิบัติในพระวินัย ห้ามมิให้พระภิกษุสามเณรประกอบอาชีพดำเนินชีวิตอย่างชาวบ้าน เช่น ประกอบอาชีพกสิกรรมหรือธุรกิจอื่นๆ ดังความว่า “ กิ ภิกษุใดทำการค้าขายมีประการต่างๆ ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ ”^{๓๐} ทั้งนี้ก็เพื่อต้องการให้พระภิกษุเป็นอยู่ด้วยปัจจัย ๔ ที่ชาวบ้านถวาย ไม่ให้ประจบคฤหัสถ์เพื่อหวังอยากได้ลาภสักการะ แต่ให้ดำเนินชีวิตภายใต้กรอบของพระวินัย

^{๓๐} วิ.มท. (ไทย) ๒/๕๙๔/๑๑๘.

พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์ว่า ภิกษุที่ประพฤติเลวทราม ๔ ประเภท หาเลี้ยงชีพในทางทุจริต ผิดวินัยหรือผิดศีลธรรม เมื่อเล็งเห็นอำนาจประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่ตน ย่อมยินดีที่จะกระทำทุกอย่างเพื่อประโยชน์ตน แม้แต่การทำลายสงฆ์ก็ตาม คือ

๑. ภิกษุผู้เลวทรามในธรรมวินัยนี้เป็นคนทุศีล
๒. ภิกษุผู้เลวทรามเป็นมิจฉาทิฎฐิ
๓. ภิกษุผู้เลวทรามเป็นมิจฉาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ
๔. ภิกษุผู้เลวทรามปรารถนาลาภสักการะและชื่อเสียง^{๓๑}

จากข้อความข้างต้นผู้วิจัยกล่าวถึงการเลี้ยงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ พระพุทธองค์ตรัสเตือนให้พระภิกษุมีความเป็นอยู่ด้วยอาชีพที่บริสุทธิ์ ไม่ปกปิด มีความสำรวม ไม่ยกตนข่มผู้อื่นด้วยความบริสุทธิ์ของอาชีพ เพื่อการดำเนินชีวิตที่ให้เกิดความบริสุทธิ์ยิ่งๆ ขึ้นไป

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวเกี่ยวกับประเด็นนี้ว่า พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนให้พระภิกษุมีความเป็นอยู่โดยไม่ทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยตนเอง ไม่ให้ภิกษุสงฆ์ประกอบอาชีพหาเงินทองอย่างชาวบ้าน แต่ให้ทำหน้าที่บำเพ็ญกรณียกิจของตนเอง การทำหน้าที่ของตนเองตามพระธรรมวินัยเป็นการทำอาชีพอยู่ในตัว ดังนั้น อาชีพของพระก็คือการดำรงชีวิตของตนเองให้ถูกต้องตามบทบาทด้านธรรมวินัย ซึ่งเป็นอาชีพที่บริสุทธิ์^{๓๒}

จากที่กล่าวมาจึงสรุปได้ว่า วิธีชีวิตความเป็นอยู่ของพระภิกษุสงฆ์นั้นขึ้นอยู่กับอาหารบิณฑบาตที่ชาวบ้านถวาย จะประกอบอาชีพอย่างคลุกหัดไม่ได้ เพราะฉะนั้น การบิณฑบาตจึงเป็นการเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์ตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ การบิณฑบาตจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นอาชีพที่บริสุทธิ์

๒.๔.๓.๕ การบิณฑบาตเป็นธุดงค์วัตร

คำว่า วัตร หมายถึง กิจพึงกระทำ หน้าที่ ธรรมเนียม ข้อปฏิบัติ จำแนกออกเป็นกิจวัตร คือกิจที่ควรทำเช่น อุปัชฌายวัตร สัทธิวาสิกวัตร อาคันตุกวัตร จริยาวัตร คือมารยาทอันควรประพฤติ เช่น ไม่ทิ้งขยะทางหน้าต่าง ไม่จับวัตถุอนามาส วิถีวัตร คือแบบอย่างที่พึงกระทำ เช่น วิธีเก็บบาตร พับจีวร

^{๓๑} พระมหามรวิชัย ชาคเมธี (บุตรสาร), “ ศึกษาเทคนิคการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของ พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๗๕-๗๖.

^{๓๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๒) หน้า ๑๘.

คำว่าวัตรกับคำว่าศีลมีความหมายแตกต่างกัน ความสำรวม ความสังวร การไม่ล่วงละเมิดในสิกขาบท ชื่อว่า ศีล การสมาทาน ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่า สังวร ชื่อว่าวัตรเพราะมีความหมายว่า สมาทาน ดังนั้น วัตรจึงไม่ใช่ศีล

คำว่า ธุดงค์ หมายถึง องค์คุณเครื่องลัดหรือกำจัดกิเลส เป็นข้อปฏิบัติประเภทวัตรที่ผู้สมาธิจะพึงสมาทานประพฤติได้ เป็นอุบายขัดเกลากิเลส ช่วยส่งเสริมความมักน้อยและสันโดษเพื่อความตั้งาม เคร่งครัด ขัดเกลา ฝึกอบรมตนให้ยิ่งกว่าปกติเป็นเรื่องของความสมาธิความเหมาะสมกับอุปนิสัยและขึ้นกับความพร้อม ใครจะถือปฏิบัติหรือไม่ก็ได้ ไม่มีความผิด^{๓๓}

ธุดงค์ มี ๑๓ ข้อแบ่งออกเป็น ๔ หมวด ในธุดงค์ทั้ง ๑๓ ข้อนั้นมีที่เกี่ยวกับการบิณฑบาตดังนี้

๑. ปิณฑปาตีกังคะ องค์แห่งผู้ถือเทียวบิณฑบาตเป็นวัตร คำสมาทานว่า “ อติเลกลาภปฏิภุขปามิ, ปิณฑปาตีกังคะสมาทียามิ ” แปลว่า ข้าพเจ้างดอติเลกลาภ สมาทานองค์แห่งผู้ถือเทียวบิณฑบาตเป็นวัตร

๒. สปาทานจาริกังคะ องค์แห่งผู้ถือเทียวบิณฑบาตไปตามลำดับเป็นวัตร คำสมาทานว่า “ โลลุปจารปฏิภุขปามิ, สปาทานจาริกังคะสมาทียามิ ” แปลว่า ข้าพเจ้างดการเที่ยวตามใจอยาก สมาทานองค์แห่งผู้ถือเทียวบิณฑบาตไปตามลำดับเป็นวัตร

๓. เอกาสนิกังคะ แปลว่า องค์แห่งผู้ถือนั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร คือฉันวันละมือเดียว ลูกจากที่แล้วไม่ฉันอีกคำสมาทานว่า “ นานาสนโกชนปฏิภุขปามิ, เอกาสนิกังคะสมาทียามิ ” แปลว่า ข้าพเจ้างดการฉัน ณ ต่างอาสนะ สมาทานองค์แห่งผู้ถือนั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร

๔. ปัตตปิณฑิกังคะ แปลว่า องค์แห่งผู้ถือฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร คือ ไม่ใช้ภาชนะใส่อาหารเกินหนึ่งอย่าง คือบาตร คำสมาทานว่า “ พุติยาภานปฏิภุขปามิ, ปัตตปิณฑิกังคะสมาทียามิ ” แปลว่า ข้าพเจ้างดภาชนะที่สอง สมาทานองค์แห่งผู้ถือฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร

๕. ขลุปัจฉากัตติกังคะ แปลว่า องค์แห่งผู้ถือห้ามภตที่ถวายเป็นวัตร คือเมื่อ ได้ปลงใจกำหนดห้ามภต ด้วยการลงมือฉันเป็นต้นแล้วไม่รับอาหารที่เขานำมาถวายอีก แม้จะเป็นของประณีต คำสมาทานว่า “ อติริตตโกชนปฏิภุขปามิ, ขลุปัจฉากัตติกังคะสมาทียามิ ” แปลว่า ข้าพเจ้างดโภชนันเหลือเพื่อ สมาทานองค์แห่งผู้ถือห้ามภตที่ถวายเป็นวัตร^{๓๔}

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๔๓๕.

^{๓๔} บุญเชิด กิตติธรรมาภรณ์, อธิบายวิชาธรรม สำหรับนักธรรมและธรรมศึกษา ชั้นโท, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๐-๑๒๑.

ชุดงควัตรที่เกี่ยวกับการบิณฑบาตนี้ จัดเป็นข้อปฏิบัติที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมทางจิตใจโดยตรง เป็นการขุดเกลากิเลสยิ่งขึ้นไปอีก ยกตัวอย่างเช่น จะไปบิณฑบาตหรือรับบิณฑบาตแต่ตามลำดับที่เข้าไปถึง แต่ไม่เลือกบิณฑบาตก้าวกายเอาตามทีพอใจ โดยหวังว่าจะได้อาหารประณีตดี ๆ มาฉัน เว้นบ้านเรือนที่ยากจน ข้ามไปเลือกบ้านที่ร่ำรวย การรับไปตามลำดับ เช่นนี้ เรียกว่า “สพทานิกงค ”

ส่วนชุดงควัตรเกี่ยวกับการฉันนั้น หมายถึงวิธีแห่งการขบฉัน ที่จะตัดทอนความลำบาก ยุ่งยากและป้องกันการลุกลามแห่งกิเลส การฉันเพียงมือเดียวหรือคราวเดียว ซึ่งเรียกว่า “เอกาสนิกงค ” สำหรับภิกษุที่เป็นอยู่อย่างภิกษุแล้ว ย่อมเป็นการเพียงพอ เพราะไม่ได้ออกกำลังกายมากมายแต่อย่างใด ทั้งยังต้องการทำงานคตินึกทางใจมากเป็นพิเศษ อาหารที่มีปริมาณมากย่อมเป็นข้าศึกต่อการคตินึกในทางปัญญาและไม่อาจจะย่อยให้หมดได้ นำมาซึ่งโรคภัยไข้เจ็บหรือความหนักตัว จิตใจไม่ปลอดโปร่ง ในครั้งพุทธกาลแม้แต่ภิกษุธรรมดาต่างๆ ไป ก็ยังฉันหนเดียว

เพื่อความไม่ลำบากและลดทอนความงองามแห่งกิเลส ยังมีทางที่จะตัดทอนภาชนะที่ใช้ใส่อาหาร ให้น้อยลงที่สุดเท่าที่จะน้อยได้ ดังนั้นจึงมีการสมทาน การฉันเฉพาะสิ่งที่มีอยู่ในบาตรอันเรียกว่า “ปตตปิณฑิกงค” มุ่งหมายให้ใช้ภาชนะที่สมควรเพียงใบเดียวใส่อาหารฉัน เพื่อตัดความยุ่งยากลำบากต่างๆ และเพื่อไม่ส่งเสริมกิเลสนั้นเอง เพื่อให้การฉันในภาชนะเดียวนี้อาจมีผลบางอย่างยิ่งขึ้นท่านแนะนำว่าให้ใส่อาหารลงไปในบาตร โดยไม่ต้องทำในใจว่าเป็นของคาวหรือหวาน ปลาหรือเนื้อ เป็นแกงหรือกับอย่างใด คงทำในใจแต่เพียงว่าอาหารเท่านั้น^{๓๕}

การปฏิบัติชุดงควัตร มิใช่เป็นการทรมานหรือฝึกบังคับจิตใจแต่อย่างใดเลย สำหรับผู้สำเร็จประโยชน์อย่างยอดเยี่ยมแล้ว กลับเป็นการปฏิบัติที่ทำให้การเป็นอยู่เป็นได้อย่างมีความสุข และเป็นประโยชน์ ยังเป็นการอนุเคราะห์เอื้อต่อพระวินัยและเกื้อกูลต่ออนุชนรุ่นหลังอีกด้วย

ชุดงคเป็นวัตรจริยาพิเศษ สำหรับช่วยในการขุดเกลากิเลส และฝึกจิตให้ปิดกั้นกระแสแห่งอารมณ์ ช่วยให้ผู้ประพฤติปฏิบัติเป็นผู้ที่ความสันโดษ มกน้อย เป็นข้อวัตร ปฏิบัติที่ใครจะสมมติใจจะทำหรือไม่ทำก็ได้ เพราะไม่ใช่กิจจำเป็นหรือพระวินัยที่ต้องปฏิบัติตามโดยส่วนเดียว แต่ชุดงควัตรเป็นข้อที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเอาไว้ สำหรับให้พระภิกษุสงฆ์ผู้ต้องการจะใช้วิธีนี้เป็นอุบายวิธีในการขุดเกลากิเลสเท่านั้น^{๓๖}

^{๓๕} พุทธศาสนิกชน, คำสอนผู้บวช ภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๙), หน้า ๑๔๔-๑๔๙.

^{๓๖} พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ จิตญาโณ), ธรรมปริทรรศน์ ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, ๒๕๒๙), หน้า ๕๐๕.

ประโยชน์ของการปฏิบัติธุดงค์ข้อที่เกี่ยวกับการบิณฑบาต ทำให้พระภิกษุที่จาริกไปตามป่าเขาลำเนาไพร พานักตามโคนไม้ เฝิงผา และตามถ้ำ เป็นอยู่อย่างสมณะ เสียสละลดละอุปโภคบริโภค ทำให้จิตของท่านเป็นอิสระ พ้นจากพันธนาการเครื่องร้อยรัดขัดขวาง สู่ความเบาสบายสงบ เอื้อต่อการเจริญสมาธิภาวนา บำเพ็ญความเพียร การท่องเที่ยวไปในป่าพงพนาที่ดาซดารไปด้วยสิ่งสารสั่ว อาจจะเกิดภัยอันตรายได้ทุกเมื่อ เป็นการฝึกหัดพัฒนาจิต หลอมใจให้เข้มแข็งมีสติระลึก รู้อยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้การบิณฑบาตจึงมีความสำคัญในฐานะเป็นธุดงค์วัตร

๒.๔.๔ สรุปความสำคัญของการบิณฑบาต

การบิณฑบาตมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตของพระภิกษุสามเณร พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนให้พระภิกษุสามเณรเป็นอยู่ด้วยอาหารบิณฑบาตที่ชาวบ้านเขาถวาย เพราะฉะนั้นการออกบิณฑบาตจึงเป็นวิธีการดำรงชีวิตที่เหมาะสมสำหรับบรรพชิต จึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นกรณีกิจของบรรพชิต ที่พึงประพฤติปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำวัน เพื่อการดำรงชีพ สร้างอัตตประโยชน์ ปรีตถประโยชน์ และประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ตามพุทธานุญาต

นอกจากนี้การบิณฑบาตยังมีความสำคัญในฐานะที่เป็นธุดงค์วัตร อันเป็นการฝึกหัดพัฒนาทางจิต ได้แก่ การสมาทานองค์แห่งผู้ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร สมาทานองค์แห่งผู้ถือเที่ยวบิณฑบาตไปตามลำดับเป็นวัตร การสมาทานองค์แห่งผู้ถือนั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร สมาทานองค์แห่งผู้ถือฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร สมาทานองค์แห่งผู้ถือห้ามภักที่ถวายภายหลังเป็นวัตร เป็นต้น เพื่อความเป็นอยู่อย่างสมณะ เรียบง่าย มกน้อย สันโดษ เกื้อกูลต่อการประพฤติปฏิบัติธรรม

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าการบิณฑบาตจะมีความสำคัญในหลายๆ ด้านดังที่กล่าวมา แต่การการบิณฑบาตก็เป็นวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสามเณร ไม่ใช่เป็นศีล ไม่ใช่เป็นข้อบังคับ ฉะนั้น พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้พระภิกษุสามเณรสามารถรับนิมนต์ได้ ไปรับนิมนต์ไปฉันอาหารที่บ้านของคฤหัสถ์ก็เรียกว่า การรับบิณฑบาต ต่างกันแต่ไม่ได้อุ้มบาตรออกไปเดินตามบ้านของคนนั้นคนนี้เท่านั้น

๒.๕ วิธีถวายอาหารบิณฑบาต

๒.๕.๑ การถวายภัตตาหาร

การถวายภัตตาหารสิ่งของที่ควรถวายและสิ่งของต้องห้ามสำหรับพระภิกษุ ^{๓๗}

^{๓๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๐-๒๘๓-๒๘๗.

๒.๕.๑.๑ สิ่งของที่ควรถวายพระภิกษุ

๑. ข้าวและอาหารที่จะนำมาถวาย นิยมเป็นข้าวปากหม้อและกับข้าวปาก

หม้อ คือเป็นสิ่งที่ปรุงเสร็จใหม่ ๆ ยังไม่ได้ตักออกไปเพื่อบริโภคหรือใช้อย่างอื่นส่วนกับข้าวที่ปรุง หากเป็นเนื้อสัตว์ไม่ควรฆ่า เพื่อถวายพระโดยเฉพาะ

๒. สิ่งของที่จะนำมาถวายพระทุกอย่างควรเป็นสิ่งของที่ได้มาหรือใช้ทรัพย์สินที่บริสุทธิ์จัดซื้อมารวมทั้งเจตนาที่จะถวายก็ต้องบริสุทธิ์ด้วย

๓. ปกติสิ่งของที่จะนำมาถวายก็มี ข้าว กับข้าว และของหวาน แต่ในบางกรณีอาจถวายดอกไม้ ธูปเทียนผ้าที่สมควรแก่สมณะหรือสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ อันสมควรแก่สมณบริโภค

๒.๕.๑.๒ สิ่งของต้องห้ามสำหรับพระภิกษุ

๑. ภัตตาหารที่เป็นเนื้อสัตว์จะต้องไม่เป็นเนื้อสัตว์ที่ฆ่าเพื่อถวายพระโดยเฉพาะ

๒. เนื้อสัตว์จะต้องไม่เป็นเนื้อสัตว์ 10 ชนิด ที่ห้ามพระภิกษุฉัน ได้แก่ เนื้อมนุษย์เนื้อช้าง เนื้อม้า เนื้อสุนัข เนื้องู เนื้อราชสีห์ เนื้อเสือโคร่งเนื้อเสือเหลือง เนื้อหมี เนื้อเสือดาว

๓. ไม่ควรถามพระภิกษุว่าชอบอาหารชนิดใดชอบอาหารที่ถวายหรือไม่ เพราะเป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง

ในการตักบาตรและถวายอาหารแด่พระภิกษุสงฆ์อยากให้คำนึงถึงสุขภาพของพระภิกษุด้วย ก่อนนำไปถวายสิ่งแรกที่เรารู้คือพระสงฆ์ท่านปฏิบัติธรรมอยู่ในวัดจะมีกิจนิมนต์ข้างนอกบ้างแต่ไม่ได้ใช้แรงหรือออกกำลังกายมากนักและญาติโยมใส่บาตรถวายสิ่งใดมาท่านก็ต้องฉันเลือกไม่ได้ดังนั้น

จึงมีความเสี่ยงสูงกับโรคภัยที่เกิดจากการฉันอาหารสำหรับโรคที่พระสงฆ์อาพาธมากที่สุด 10 อันดับได้แก่

๑. โรคความดันโลหิตสูง
๒. เบาหวาน
๓. ฤๅนมโป่งพอง
๔. โรคกระดูกเสื่อม
๕. ข้อเข่าเสื่อม
๖. โรคหัวใจและหลอดเลือด
๗. โรคไขมันหลอดเลือดสูง
๘. โรคฟันผุ เหงือกอักเสบ
๙. โรคเกี่ยวกับตาเช่นต้อกระจก
๑๐. โรคท้องเสีย

ข้อควรรู้เกี่ยวกับอาหารที่จะถวายต่อพระภิกษุสงฆ์

อาหารต้องห้ามสำหรับพระภิกษุคืออาหารที่เป็นอกปิยะไม่สมควรแก่สมณบริโภคขบฉันได้แก่

เนื้อ ๑๐ ชนิดและอาหารที่ปรุงด้วยเนื้อ 10 ชนิดคือ

๑. เนื้อมนุษย์รวมทั้งเลือดมนุษย์ด้วย

๒. เนื้อช้าง

๓. เนื้อม้า

๔. เนื้อสุนัข

๕. เนื้องู

๖. เนื้อราชสีห์ (สิงห์โต)

๗. เนื้อเสือโคร่ง

๘. เนื้อเสือเหลือง

๙. เนื้อหมี

๑๐. เนื้อเสือดาว

นอกจากเนื้อสัตว์ ๑๐ ชนิดนี้จำพวกเนื้อที่ยังไม่ได้ทำให้สุกด้วยไฟเช่นเนื้อดิบปลาดิบก็เป็นของต้องห้ามไม่ให้พระภิกษุขบฉันด้วยเช่นกัน ซูชิปลาดิบ, เนื้อย่างเสีอร่องให้ที่สุกๆดิบๆ

เนื้อสัตว์ที่ฆ่าเจาะจงเช่นฆ่าปลาฆ่าไก่เพื่อทำอาหารถวายแก่พระภิกษุสามเณรโดยตรงซึ่งเรียกว่า “อุทิสะมังสะ” แปลว่าเนื้อเจาะจงก็เป็นของห้ามไม่ให้พระภิกษุสามเณรขบฉันถ้าพระภิกษุไม่ได้เห็นไม่ได้ยินและไม่ได้สงสัยว่าเขาฆ่าเพื่อเป็นอาหารเฉพาะเจาะจงแก่ตนจึงฉันได้

ผลไม้ที่มีเมล็ดอาจเพาะเป็นคือผลไม้ที่ใช้เมล็ดปลูกได้เช่นเงาะลำไยเป็นต้นและเงาะที่ปลูกเป็นคือพวกเผือกมันแห้วเป็นต้นอนุญาตให้อนุสัมบันคือบุคคลที่ไม่ใช่พระภิกษุได้แก่สามเณรและคฤหัสถ์ทำให้เป็นของสมควรแก่สมณะเสียก่อนแล้วฉันได้ไม่เป็นอาบัติ

อาหารที่ปรุงด้วยสุราจนมีสีมีกลิ่นหรือมีรสปรากฏรู้ได้ว่ามีสุราเจือปนห้ามไม่ให้พระภิกษุขบฉันถ้าไม่มีสีไม่มีกลิ่นหรือไม่มีรสปรากฏฉันได้ไม่เป็นอาบัติ

๒.๕.๑.๓ อาหารที่สมควรแก่พระภิกษุสงฆ์

เนื้อสัตว์ (นอกจากเนื้อที่ห้าม 10 ชนิดดังกล่าวแล้ว) ทุกชนิดซึ่งเป็นเนื้อที่เขาฆ่าเพื่อนำมาขายเป็นอาหารคนพื้นเมืองตามร้านตลาดเรียกว่า “ปะวัตตะมังสะ” แปลว่าเนื้อมิอยู่แล้วเนื้อที่เป็นไปอยู่ตามปกติที่เขาทำให้สุกด้วยไฟแล้วอนุญาตให้พระภิกษุฉันได้ไม่เป็นอาบัติ

สัตว์ที่เขาฆ่าเจาะจงเพื่อทำอาหารถวายแก่พระภิกษุโดยตรงแต่พระภิกษุไม่ได้เห็นไม่ได้ยินและไม่ได้สงสัยว่าเขาฆ่าเป็นการเฉพาะเจาะจงแก่ตนอนุญาตให้พระภิกษุฉันได้ไม่เป็นอาบัติ

๒.๕.๑.๔ วิธีการจัดภัตตาหารถวายพระสงฆ์

การจัดภัตตาหารถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ในเวลาเช้านิยมจัดอาหารประเภทอาหารเบาเช่นข้าวต้มโจ๊กกาแฟขนมปังเป็นต้นเพื่อพระภิกษุจะได้มีโอกาสฉันภัตตาหารเพลได้ดีทำให้ไม่เกิดความหิวในเวลาเย็นและค่ำคืน

-ถ้าจัดภัตตาหารถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ในเวลาเพลนิยมจัดอาหารประเภทอาหารหนักโดยมากนิยมจัดอาหารไทยซึ่งถูกกับรสนิยมของพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นคนไทยและควรเป็นอาหารประเภทพื้นเมืองเป็นหลักอาจมีอาหารพิเศษแทรกบ้างบางอย่างก็ได้

อย่างที่ได้ออกไปแล้วกิจของสงฆ์นั้นไม่ได้ใช้แรงกำลังมากนักพระท่านจะไม่ค่อยได้ออกกำลังกายดังนั้นอาหารไม่ควรหนักไปทางแป้ง, น้ำตาล, ไขมันส่วนข้าวเน้นเป็นข้าวกล้องจะดีที่สุด

" ตัวอย่าง เมนูจัดภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ " : ข้าวกล้อง, แกงป่า, แกงเลียง, ผัดผัก (หากเป็นมังสวิรัตได้ก็ดีหรือจะใส่น้ำมันสัตว์เช่นกุ้งบ้างก็ได้), น้ำพริกกับผักสดหรือผักต้มเมนูที่ใส่น้ำมันเน้นเนื้อปลาดีที่สุดเพราะไขมันต่ำโปรตีนสูงย่อยง่ายและจะดีที่สุดหากหลีกเลี่ยงเมนูที่ใช้ กะทิเป็นส่วนประกอบ

๒.๕.๒ การทำบุญตักบาตรทำให้เกิดอามิสทาน

การให้อามิสทาน^{๓๘} คือการให้วัตถุทาน ๑๐ อย่าง มีข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม ของลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีป หรือให้ปัจจัย ๔ มีจีวร เป็นต้น ย่อมให้ด้วยเหตุต่าง ๆ กันเป็น ๖ ประการคือ

๑. บุคคลบางคนให้ทาน เพราะหวังผลตอบแทน มุ่งสั่งสมการให้ทาน ด้วยคิดว่าถ้าตายไปแล้วจักได้เสวยผลตอบแทนนี้ จึงให้ข้าว ให้น้ำ เป็นต้น แก่สมณะ หรือพราหมณ์ เพื่อให้เป็นเสบียงเลี้ยงตัวในภพหน้า

๒. บุคคลบางคนให้ทาน ไม่ได้หวังผลแห่งทาน แต่ให้เพราะคิดว่าการให้ทานเป็น ความดี เป็นการทำตามคำของบัณฑิตที่กล่าวไว้ดีแล้ว บุคคลที่คิดให้ทานอย่างนี้ เมื่อตายไปเขาย่อมเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นดาวดึงส์ เมื่อเสวยผลแห่งกรรมหมดสิ้นแล้ว เขาย่อมกลับมาสู่ความเป็นอย่างนี้อีก คือได้มาเกิดเป็นมนุษย์อีก เป็นการให้เพื่อยังประโยชน์ให้สำเร็จ ให้เกิดความสุข

๓. บุคคลบางคนให้ทาน ไม่ได้คิดว่าการให้ทานเป็นการดี แต่ให้ทานด้วยคิดว่า บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย เคยให้ เคยทำมา ก็ควรทำไม่ให้เสียประเพณี เมื่อเขาตายไป ย่อมเข้าถึง ความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นยามา เมื่อเสวยผลแห่งกรรมหมดสิ้นแล้ว เขาย่อมกลับมาสู่ความเป็นอย่างนี้อีกคือกลับมาเป็นมนุษย์อีกเป็นการให้เพื่อรักษาประเพณี

๔. บุคคลบางคนให้ทาน ไม่ได้ให้เพราะคิดว่าบิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย เคยให้ เคยทำมา แต่ให้ทานเพราะคิดว่าเราหุงหากินได้ ส่วนสมณะพราหมณ์ ไม่ได้หุงหากิน จึงให้ทานเพราะ ผลแห่งทานนี้ เมื่อเขาตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นดุสิต เมื่อเสวยผลแห่ง ทานหมดสิ้นแล้วเขาย่อมกลับมาสู่ความเป็นมนุษย์อีกเป็นการให้เพื่อบูชา

๕. บุคคลบางคนให้ทาน ไม่ได้คิดว่าเราหุงหากินได้ ส่วนสมณะพราหมณ์ไม่ได้หุงหากิน แต่ให้ด้วยคิดว่า เราจักเป็นผู้จำแนกแจกทาน เหมือนฤๅษีแต่ครั้งก่อน ๆ เพราะผลแห่งทานนี้ เมื่อเขาตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นนิมมานรดี เมื่อเสวยผลแห่งกรรมหมด สิ้นแล้ว เขา ย่อมกลับมาสู่ความเป็นมนุษย์อีกเป็นการให้เพื่อต้องการเป็นผู้มีโชคดีต้องการมีชื่อเสียง

^{๓๘} ที.สี. (ไทย) ๙/๑๒/๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๗/๓๔๕, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๕๒/๒๙๘.

๖. บุคคลบางคนให้ทาน ไม่ได้คิดว่าจักเป็นผู้จำแนกแจกทาน แต่ให้ด้วยคิดว่า เราให้ทานอย่างนี้ จิตจักเลื่อมใส เกิดความปลื้มใจโสมนัสจึงได้ให้ทาน เพราะผลแห่งทานนี้ เมื่อเขาตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นปรนิมมิตตวสวดี เมื่อเสวยผลของกรรมหมดสิ้นแล้ว ก็จักกลับมาสู่ความเป็นมนุษย์อีกเป็นการให้เพื่อปลูกศรัทธาให้จิตเกิดปีติยินดี

๒.๕.๓ การทำบุญตักบาตรทำให้เกิด บุญกิริยาวัตถุ ๑๐

บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ^{๓๙} คือ สิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่า การกระทำที่เกิดเป็นบุญ เป็นกุศล แก่ผู้กระทำให้ดังต่อไปนี้

๑. บุญสำเร็จได้ด้วยการบริจาคทาน (ทานมัย) คือการเสียสละนับแต่ทรัพย์ สิ่งของ เงินทอง ตลอดจนกำลังกาย สติปัญญา ความรู้ความสามารถ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยส่วนรวม รวมถึงการละกิเลส โลภะ โทสะ โมหะ ออกจากจิตใจ จนถึงการสละชีวิตอันเป็นสิ่งมีค่าที่สุดเพื่อการปฏิบัติธรรม

๒. บุญสำเร็จได้ด้วยการรักษาศีล (ศีลมัย) คือการตั้งใจรักษาศีล และการปฏิบัติตนไม่ให้ละเมิดศีล ไม่ว่าจะเป็นศีล ๕ หรือศีล ๘ ของอุบาสกอุบาสิกา ศีล ๑๐ ของสามเณร หรือ ๒๒๗ ข้อของพระภิกษุ เพื่อรักษากาย วาจา และใจ ให้บริสุทธิ์สะอาด พ้นจากกายทุจริต ๔ ประการ คือ ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ ละเว้นจากการลักทรัพย์ ละเว้นจากการประพฤติดินในกาม และเสพสิ่งเสพติดมีนเมา อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท วจิตทุจริต ๔ ประการ คือ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดปด ไม่พูดเพ้อเจ้อ และไม่พูดคำหยาบ มโนทุจริต ๓ ประการ คือ ไม่หลงมกมาย ไม่พยาบาท ไม่หลงผิดจากทำนองคลองธรรม

๓. บุญสำเร็จได้ด้วยการภาวนา (ภาวนามัย) คือการอบรมจิตใจในการละกิเลส ตั้งแต่ขั้นหยาบไป จนถึงกิเลสอย่างละเอียด ยกกระดับจิตใจให้สูงขึ้นโดยใช้สมาธิปัญญา รู้ทางเจริญและทางเสื่อม จนเข้าใจอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เป็นทางไปสู่ความพ้นทุกข์ บรรลุมรรค ผลนิพพานได้ในที่สุด

๔. บุญสำเร็จได้ด้วยการประพฤติด่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ (อปายานมัย) คือการให้ความเคารพ ผู้ใหญ่และผู้มีพระคุณ ๓ ประเภท คือ ผู้มี วยวุฒิ ได้แก่พ่อแม่ ญาติพี่น้องและผู้สูงอายุ ผู้มี คุณวุฒิ หรือคุณสมบัติ ได้แก่ ครูบาอาจารย์ พระภิกษุสงฆ์ และผู้มี ชาติวุฒิ ได้แก่พระมหากษัตริย์ และเชื้อพระวงศ์

^{๓๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๙

๕. บุญสำเร็จได้ด้วยการชวนชวายนในกิจการที่ชอบ (เวยยาวัจจมัย) คือ การกระทำสิ่งที่เป็นคุณงามความดี ที่เกิดประโยชน์ต่อคนส่วนรวม โดยเฉพาะทางพระพุทธศาสนา เช่น การชักนำบุคคลให้มาประพฤติปฏิบัติธรรมมี ทาน ศีล ภาวนา เป็นต้นในฝ่ายสัมมาทิฐิ

๖. บุญสำเร็จได้ด้วยการให้ส่วนบุญ (ปัตติทานมัย) คือ การอุทิศส่วนบุญกุศลที่ได้กระทำไว้ ให้แก่สรรพสัตว์ทั้งปวง การบอกให้ผู้อื่นได้ร่วมอนุโมทนาด้วย ทั้งมนุษย์และอมนุษย์ ได้ทราบข่าวการบุญการกุศลที่เราได้กระทำไป

๗. บุญสำเร็จได้ด้วยการอนุโมทนา (ปัตตานุโมทนามัย) คือ การได้ร่วมอนุโมทนา เช่น กล่าววาทะ “สาธุ” เพื่อเป็นการยินดี ยอมรับความดี และขอมีส่วนร่วมในความดีของบุคคลอื่น ถึงแม้ว่าเราไม่มีโอกาสได้กระทำ ก็ขอให้ได้มีโอกาสได้แสดงการรับรู้ด้วยใจปิติยินดีในบุญกุศลนั้น ผลบุญก็จะเกิดแก่บุคคลที่ได้อนุโมทนาบุญนั้นเองด้วย

๘. บุญสำเร็จได้ด้วยการฟังธรรม (อัมมัสสวนมัย) คือ การตั้งใจฟังธรรมที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อน หรือที่เคยฟังแล้วก็รับฟังเพื่อได้รับความกระจ่างมากขึ้น บรรเทาความสงสัยและทำความเข้าใจให้ถูกต้องยิ่งขึ้น จนเกิดปัญญาหรือความรู้ก็พยายามนำเอาความรู้และธรรมะนั้นนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สู่หนทางเจริญต่อไป

๙. บุญสำเร็จได้ด้วยการแสดงธรรม (อัมมเทศนามัย) คือ การแสดงธรรมไม่ว่าจะเป็นรูปของการกระทำ หรือการประพฤติปฏิบัติด้วยกาย วาจา ใจ ในทางที่ชอบ ตามรอยบาทองค์พระศาสดา ให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่บุคคลอื่น หรือการนำธรรมไปขัดเกลากิเลสอุปนิสัยเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่นให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธามาประพฤติปฏิบัติธรรมต่อไป

๑๐. บุญสำเร็จได้ด้วยการทำความเห็นให้ตรง (ทิฐฐชุกัมม) คือ ความเข้าใจในเรื่อง บาป บุญ คุณ โทษ สิ่งที่เป็นแก่นสารสาระหรือไม่ใช่แก่นสารสาระ ทางเจริญทางเสื่อม สิ่งอันควรประพฤติ สิ่งอันควรละเว้นตลอดจนการกระทำความคิดความเห็นให้เป็นสัมมาทิฐิอยู่เสมอ

บุญกิริยาวัตถุทั้ง ๑๐ ประการนี้ ผู้ใดได้ปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งหรือยิ่งมากจนครบ ๑๐ ประการแล้ว ผลบุญย่อมเกิดแก่ผู้ได้กระทำมากตามบุญที่ได้กระทำ ยังได้มีการเตรียมกาย วาจา ใจ ให้สะอาดบริสุทธิ์ ตั้งใจจรดเข้าสู่ศูนย์กลางกาย หยุดในหยุด เข้าไปแล้วก็ยังได้รับบุญมหาศาลตามความละเอียดประณีตที่เข้าถึงยิ่งขึ้นไป

๒.๖ อานิสงส์การถวายอาหารบิณฑบาต

การใส่บาตรเป็นประเพณีที่พุทธศาสนิกชนควรปฏิบัติ เพราะเป็นการให้กำลังแก่พระภิกษุสามเณร ได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน ประพฤติปฏิบัติธรรมตามพระธรรมวินัย และสั่งสอนประชาชน

เป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มั่นคงถาวรสืบไป ทั้งนี้จะเป็นผลดีแก่ผู้ปฏิบัติด้วย เพราะทำให้เป็นผู้มีปัญญากุศลและเป็นการส่งเสริมผู้ทรงคุณธรรม

๒.๖.๑ วัตถุประสงค์ในการทำบุญใส่บาตร

๑. เป็นการลดความแก่ตัว
๒. เป็นการสืบทอดอายุพระศาสนา
๓. เป็นการเพิ่มความสุขและสิริมงคลแก่ตนเอง
๔. เป็นการสั่งสมบุญในแต่ละวัน เพราะการสั่งสมเป็นเหตุ นำความสุขมาให้
๕. เป็นการเริ่มต้นวันใหม่ด้วยการทำบุญทำให้จิตใจแจ่มใส
๖. เป็นการทำให้สิ่งที่พึงคือบุญให้แก่ตนเองในอนาคต
๗. เป็นการอุทิศส่วนบุญแก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว
๘. เป็นการช่วยรักษาพุทธประเพณี

ข้อสรุปในการทำบุญใส่บาตรจะสมบูรณ์ได้ต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

๑. ต้องเตรียมใจให้พร้อม ข้อนี้ถือว่าสำคัญมาก เพราะบุญที่แท้จริงนั้นอยู่ที่ใจของผู้ถวาย ท่านแนะนำให้รักษาเจตนาให้บริสุทธิ์ ทั้ง 3 ขณะ คือ
 - ๑.๑ ก่อนถวาย ตั้งใจเสียสละอย่างแท้จริง
 - ๑.๒ ขณะถวาย ก็มีใจเลื่อมใส ถวายด้วยความเคารพ
 - ๑.๓ หลังจากถวายแล้ว ต้องยินดีในทานของตัวเองจิตใจเบิกบานเมื่อนึกถึงทานที่ตนเองได้ถวายไปแล้ว การทำใจให้ได้ทั้ง 3 ขณะ ดังกล่าวนี้นับว่ายากมาก เพราะมีเหตุปัจจัยหลายอย่างที่จะทำให้จิตใจของเราเศร้าหมองในขณะใดขณะหนึ่งได้
๒. ผู้รับ คือ พระภิกษุสามเณร เป็นผู้สำรวมระวัง มีข้อวัตรปฏิบัติที่ดั่งตามพระธรรมวินัย ฝึกศึกษาเล่าเรียน พระพุทธพจน์ ทรงจำ นำมาบอกกล่าว สั่งสอนได้ และเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติเพื่อบรรเทาโรค โทสะ โมหะ จนสามารถละขาดได้อย่างสิ้นเชิง
๓. สิ่งของที่ถวาย จะต้องได้มาด้วยวิธีที่สุจริต ไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน และที่สำคัญคือสิ่งนั้นต้องเหมาะสมแก่พระภิกษุสามเณรด้วย

๒.๖.๒ คำอธิษฐานก่อนใส่บาตร

ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา มีเป้าหมายเพื่อให้มนุษย์ปลดปล่อยตนเองจากทุกข์ มีจิตใจเป็นอิสระเหนือทุกข์ทุกอย่าง(พระนิพพาน) หลักการดำเนินชีวิตของชาวพุทธนั้นต้องสอดคล้องกับเป้าหมายดังกล่าว ซึ่งพระโบราณจารย์ท่านจึงบัญญัติคำ อธิษฐานที่เป็นสากลนิยมไว้ว่า " อิทัง ทานัง สีละวันตานัง ภิกขุณัง นิยาเทมิ สุทินนัง วะตะ เม ทานัง นิพพานะปัจจะโย โหตุ อะนาคะเต กาลे ฯ ข้าพเจ้าขอน้อมถวายทานนี้แด่พระสงฆ์ผู้มีศีล ขอทานที่ข้าพเจ้าถวายดีแล้ว จงเป็นเหตุให้ถึงพระนิพพานในอนาคตกาลเบื้องหน้าโน้นเทอญฯ"

อีกบทหนึ่งเป็นคำอธิษฐานถึงพระสังฆรัตนะ ว่า “นัตถิ เม สรรณัง อัญญัง, สังโฆ เม สรรณัง วะรัง, เอเตนะ สังจะวัชเชนะ, โสตถิ เม โหตุ สัพพะทา ฯ ที่พึ่งอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระสงฆ์เป็นที่พึ่งอันประเสริฐของข้าพเจ้า ด้วยคำสัตย์ นี้ขอความสวัสดิ์จงมีแก่ข้าพเจ้าในกาลทุกเมื่อเทอญ ฯ”

๒.๖.๓ วิธีปฏิบัติในการใส่บาตร

โดยปกติพระภิกษุสามเณร จะเดินเรียงลำดับอาวาส ไปบิณฑบาตตามละแวกบ้าน เมื่อถึงหมู่บ้านที่ชาวบ้านกำลังรออยู่ ก็จะยืนเรียงเป็นแถว แต่ในกรุงเทพฯ หรือในบางจังหวัด พระภิกษุสามเณรมักไปตามลำพังไม่ได้เดินเรียงแถว

ทั้งนี้เพราะพระภิกษุสามเณรในกรุงเทพฯ มีเป็นจำนวนมาก จึงไม่สะดวกที่จะเดินเรียงแถวกันไป และผู้ที่นำอาหารมาใส่บาตรได้ไม่ครบทุกรูป การใส่บาตรเป็นสังฆทาน คือการถวายโดยไม่เจาะจง จึงควรตั้งใจว่าจะทำบุญใส่บาตร แก่พระภิกษุสงฆ์สามเณรในพระพุทธศาสนาโดยไม่เจาะจงว่าเป็นรูปใดรูปหนึ่ง เมื่อพระภิกษุสามเณรรูปใดผ่านมา ก็ตั้งใจใส่บาตรแก่พระภิกษุสามเณรรูปนั้นและรูปอื่นๆ ไปตามลำดับโดยปฏิบัติดังต่อไปนี้

๑. จัดเตรียมอาหารที่สะอาด ถูกสุขลักษณะใส่ภาชนะเรียบร้อย มากหรือน้อยตามความต้องการ

๒. นำอาหารที่เตรียมไว้ไปคอยใส่บาตร ก่อนที่จะใส่บาตรควรตั้งจิตถวายด้วยศรัทธา และความเคารพ ตั้งความปรารถนา เพื่อทำกิเลสให้ลดน้อยลงจนถึงหมดสิ้นไป

๓. ขณะที่ใส่บาตร ควรอยู่ในอาการสำรวมและเคารพ

๔. เมื่อใส่บาตรเสร็จแล้ว ควรแสดงความเคารพด้วยการไหว้

๕. หลังจากใส่บาตร ควรอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ หรือผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

๒.๖.๔ การกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล

คำอธิษฐาน ในการใส่บาตรจะใช้ภาษาบาลี หรือภาษาไทยหรือใช้ทั้งสองภาษาก็ได้ ดังนี้ “สุทินนัง วะตะเม ทานัง อาสะวักขะยาอะหัง โหตุ” ถอดความว่า “ทานของเราให้แล้วด้วยดี ขอจิตข้านี้จงสิ้นอาสวะกิเลสเทอญ” คำกรวดน้ำ แบบย่อ “อิหัง เม ญาตินัง โหตุ” ถอดความว่า “ขอส่วนแห่งบุญกุศล จงสัมฤทธิ์ผลแก่ญาติข้าดังตั้งใจ”

๒.๖.๕ อานิสงส์ของการใส่บาตร

๑. ทำให้สุขทั้งกายใจ อายุ วรรณะ สุขะ พละ

๒. มีสุขภาพแข็งแรงอายุยืนยาว โรคภัยน้อย

๓. มีทรัพย์สมบัติมาก เป็นมหาเศรษฐีผู้ใจบุญ

๔. ถึงพร้อมด้วย รูปสมบัติ ทรัพย์สมบัติ ทิพย์สมบัติและนิพพานสมบัติ

๒.๖.๖ ข้อควรระวังในการทำบุญใส่บาตร

๑. เมื่อพระสงฆ์เดินผ่าน เราจำเป็นต้องนิมนต์ท่าน ก่อนทุกครั้ง
๒. หากต้องการ ถวายปัจจัย (เงิน) ต้องใส่ในย่าม เท่านั้น
๓. ทุกครั้ง ที่จะทำการกรวดน้ำ ให้ทำการ ตั้งนะโม 3 จบ ก่อนทุกครั้ง
๔. อย่าให้ทัพพีหรือภาชนะโดนบาตร
๕. อย่าชวนพระสนทนาขณะใส่บาตร
๖. ควรถอดรองเท้าทุกครั้ง
๗. ไม่ควรใส่สิ่งของที่ใหญ่เกินไป เช่น ขวดน้ำ ข้าวถุงใหญ่
๘. ควรจัดอาหารที่หาได้สะดวก
๙. ไม่ควรใส่อาหารกระป๋อง ของดิบ หรือของเหลือที่รับประทานแล้ว

จะเห็นได้ว่าการใส่บาตรให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มทีนั้นไม่ใช่เรื่องยาก แต่ในบางจุดที่ดูเหมือนว่ามีรายละเอียดมากมายนั้นเป็นเพราะวิถีชีวิตของเราทุกวันนี้เห็นห่างจากวัดไปมาก แต่ก็ไม่ใช่เรื่องเหลือวิสัยที่เราจะนำมาปฏิบัติ ทั้งนี้มีใช้เพียงเพราะให้เราได้รับอานิสงส์ผลบุญจากการใส่บาตรอย่างเต็มที่เท่านั้นแต่การใส่บาตรอย่างเหมาะสมยังช่วยสืบต่ออายุพุทธศาสนาให้ยืนยาวเอื้อประโยชน์ต่อสังคมและคนรุ่นหลังต่อไปช่วยให้คุณค่าของการใส่บาตรยังคงอยู่อย่างพร้อมมูลในทุกด้านมิใช่เป็นเพียงพิธีกรรมที่สักแต่ว่าทำตามๆ กันไปเท่านั้น ๔๐

การใส่บาตร คือ ประเพณีอย่างหนึ่งที่ชาวพุทธปฏิบัติกันมาแต่สมัยพุทธกาล พระภิกษุจะถือบาตรออกบิณฑบาตเพื่อรับอาหารหรือทานอื่นๆ ตามหมู่บ้านในเวลาเช้า ผู้คนที่ออกมาตักบาตรจะนำของทำทานต่างๆ เช่น ข้าว อาหารแห้ง มาถวายพระประเพณีนี้ชาวพุทธถือกันว่าเป็นการสร้างกุศล และถือว่าเป็นการแผ่ส่วนกุศลให้กับญาติผู้ล่วงลับไปแล้วด้วย โดยเชื่อกันว่าอาหารที่ถวายไปนั้นจะส่งถึงญาติผู้ล่วงลับด้วยเช่นกัน

๒.๖.๗ กฎของพระภิกษุเกี่ยวกับการใส่บาตร

พระภิกษุนั้นจะออกบิณฑบาตทุกวัน อันเนื่องมาจากกฎของพระภิกษุมืออยู่ว่า พระภิกษุไม่สามารถที่จะเก็บอาหารข้ามคืนได้เวลาที่พระภิกษุออกบิณฑบาต พระภิกษุจะใช้ 2 มือประคองบาตรเอาไว้แล้วเดินในกิริยาสำรวม พระภิกษุจะไม่เอ่ยปากขออาหารจากผู้คน หรือแสดงกิริยาในการขอ หรือยืมือ (นอกจากได้รับนิมนต์ให้ขอ) โดยส่วนมากแล้วเวลาที่พระภิกษุออกบิณฑบาตคือ ตั้งแต่

^{๔๐} พรรณี ฉัตรพลรักษ์, **วัฒนธรรมธรรมและพฤติกรรมของคนไทย**, (กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยา, ๒๕๒๔), หน้า ๑๐-๑๕.

ช่วงเช้ามีด (ประมาณ 5 นาฬิกา อาจจะเร็วหรือช้ากว่านี้บ้างเล็กน้อยในแต่ละท้องที่) จนถึงก่อน 7 นาฬิกา ซึ่งเป็นเวลาที่พระภิกษุฉันอาหารมื้อเช้า เมื่อเวลามีคนให้ทาน (ใส่บาตร) พระภิกษุต้องรับทาน ที่คนให้ทั้งหมด ไม่สามารถที่จะเลือกได้ว่าจะรับหรือไม่รับ หรือบอกกับผู้อื่นว่าตนต้องการสิ่งนั้นสิ่งนี้ แต่อย่างไรก็ดี สิ่งของที่จะนำมาใส่บาตร ควรเป็นดังนี้

๑. สิ่งที่จะนำมาใส่บาตร เป็นสิ่งของที่เป็นกับปิยะ เช่น ควรเป็นอาหาร เพื่อให้พระฉันได้ เช่น ข้าวสุก (คำว่า บาตร แปลว่าข้าวตอก) กับข้าวที่ปรุงสุกแล้ว จุดประสงค์ในการบิณฑบาตร คือ ต้องการอาหาร มายังให้ร่างกายมีชีวิตให้อยู่ได้ เพื่อปฏิบัติธรรมเท่านั้น ไม่ใช่เพื่อนำมาบริโภคตามใจ (กิเลส) ประราณา จึงไม่ควรใส่มากจนเหลือเพื่อ อาหารที่ใส่ควรเป็นอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย

๒. เนื้อสัตว์ที่ต้องห้ามตามหลักศาสนาพุทธ เรียกว่า มังส 10 อย่าง ได้แก่ มนุษย์ ช้าง ม้า สุนัข ูราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง หมี และเสือดาว

๒.๑ เนื้อสัตว์ที่ได้มาจากการที่บุคคลคนนั้นตั้งใจที่จะฆ่าสัตว์โดยมีจุดประสงค์หลัก คือเพื่อที่จะเอาเนื้อมาถวายพระภิกษุโดยเฉพาะ และพระภิกษุรู้ว่าเนื้อนั้นมาจากการฆ่าเพื่อที่จะนำมาถวายตนโดยเฉพาะข้อนี้เป็นพุทธบัญญัติ หลังจากพระเทวทัต เสนอให้พระพุทเจ้าห้ามไม่ให้ภิกษุฉันเนื้อตลอดชีวิต แต่พระพุทเจ้าไม่ทรงอนุญาต ให้เป็นไปตามศรัทธาของแต่ละคน และไม่ห้ามพระภิกษุฉันเนื้อในกรณี 3 ประการ คือ ไม่รู้ว่าเขาฆ่า, ไม่เห็นเขาฆ่า, ไม่ได้ยินว่าเขาฆ่าเพื่อเรา

๓. ผลธัญพืชที่มีเมล็ด บุคคลที่ตักบาตรไม่สามารถถวายผลธัญพืชที่มีเมล็ดได้ เพราะถือว่าเมล็ดนั้นยังสามารถที่จะให้กำเนิดชีวิตได้อยู่ ถ้าจะถวายต้องเอาเมล็ดออกก่อน ข้อนี้มาจากพุทธบัญญัติที่ห้ามไม่ให้พระภิกษุทำครีว เพราะการทำครีว จะต้องมีการฆ่า การพรวนของสี่เขียวหรือพืชคาม ภูตคาม "ภูตคาม" หมายถึง ต้นไม้ ใบหญ้า พืชที่มีรากติดอยู่ที่พื้นดิน ภิกษุตัดหรือทำให้หลุดจากลำต้นหรือทำให้พ้นจากพื้นดิน เป็นอาบัติปาจิตตีย์ "พืชคาม" หมายถึง พืชที่เขาคัดมาจากต้น แต่ยังไม่ออกได้ หรือเมล็ดพืชที่งอกได้ภิกษุทำลายต้องอาบัติทุกกฏ

๓.๑ วัตถุดิบในการทำอาหาร เช่น ข้าวสาร, แป้ง ผัก ปลา เนื้อสัตว์ เพราะตามหลักของศาสนานั้นไม่อนุญาตที่จะให้พระภิกษุประกอบอาหาร^{๔๑}

๒.๖.๘ การใส่บาตรโดยทั่วไป

ผู้คนที่นำของที่เอามาตักบาตรจะยืนรออยู่ตรงทางที่พระภิกษุเดินผ่าน ส่วนมากของผู้คนใช้นิยมตักบาตรเป็นหลักคือข้าว โดยก่อนที่พระภิกษุเดินทางมาถึงจะมีการนำถ้วยข้าวจอบที่ศีรษะแล้วอธิฐาน เมื่อพระภิกษุเดินทางมาถึงพระภิกษุจะหยุดยืนอยู่ตรงหน้าคนที่ตักบาตรแล้วเปิดฝาบิณฑบาตร ก่อนที่จะตักบาตรคนที่ตักบาตรจะต้องถอดรองเท้าก่อน จากนั้นคนที่ตักบาตรจะนำทานที่ตนมีถวายพระ เมื่อให้เสร็จแล้วพระจะให้พร คนที่ตักบาตรประณมมือรับพร (โดยปกติแล้วจะนิยมคุกเข่า

^{๔๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด.

หรือนั่งยองๆ ประนมมือ ซึ่งผิดตามพระธรรมวินัย เพราะจะทำให้พระอาบัติ) ขณะที่ให้พรคนที่ตักบาตรอาจจะมีการกวัดน้ำเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับ (การกวัดน้ำนั้นอาจจะทำขณะที่พระให้พรหรือหลังจากการตักบาตรเสร็จสิ้นก็ได้)หลังจากที่พระภิกษุให้พรแล้วก็ป้อนอันเสร็จพิธี

๒.๖.๙ การใส่บาตรในวันพระ

ในวันพระ ทุกขึ้น/แรม 8/15ค่ำ โดยทั่วไปพระภิกษุจะไม่มีการออกบิณฑบาต ผู้คนจะนำทานไปถวายที่วัด และวันนั้นพระภิกษุจะมีการเทศนาธรรมที่วัด โดยคตินิยมการเข้าวัดทำบุญนั้น น่าจะมีมาแต่สมัยพุทธกาลที่ชาวพุทธไปวัดเพื่อรับฟังพระธรรมเทศนาและถืออุโบสถศีล ในอดีตการไปทำบุญตักบาตรที่วัดวันพระนับว่าเป็นการไปพบปะเพื่อนฝูงญาติมิตรและแสดงออกถึงความสามัคคีของคนในชุมชนที่ได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งในปัจจุบันยังพอหาพบได้บางตามหมู่บ้านในแถบชนบท ในเมืองใหญ่ ๆ ที่มีความเร่งรีบเช่นกรุงเทพ บางวัดจะมีการเทศนาที่วัดอย่างเดียวโดยไม่มีการจัดทำบุญตักบาตร ส่วนพระสงฆ์จะออกเดินบิณฑบาตเพื่อโปรดชาวพุทธตามปกติ

๒.๖.๑๐ เกิดเล็กเกิดน้อยในการใส่บาตร

๑) คำว่าตักบาตรนั้น สามารถที่จะเรียกว่าใส่บาตรก็ได้ ในบางที่มีคนสงสัยว่าตกลงแล้วเรียกว่าตักบาตรหรือใส่บาตรกันแน่ ก็ว่ากันว่าคำว่าตักบาตรนั้นมาจากกิริยาอาการที่ใช้ทัพพีตักข้าวใส่บาตรพระ แต่ในปัจจุบันนี้เนื่องจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ผู้คนใช้ชีวิตอย่างเร่งรีบมากขึ้น ผู้คนจึงนำข้าวสารหรือของอื่นๆ ใส่ถุงหรือกล่อง เมื่อถึงเวลาตักบาตรจะได้สะดวกที่จะหยิบของใส่ได้ทันที คำว่าใส่บาตรจึงถือว่าเป็นวิวัฒนาการทางภาษาเพื่อสอดคล้องกับยุคปัจจุบัน สรุปว่าใช้ได้ทั้ง 2 อย่าง

๒) ตามปกติผู้คนจะถือว่า ของที่นำมาถวายพระจะต้องเป็นของที่ดีที่สุดเสมอ ดังนั้น ผู้คนจะจัดเตรียมทานที่ดีที่สุดตามกำลังที่หาได้ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อพิเศษเล็กน้อยเกี่ยวกับทานที่ให้ (ความเชื่อนี้เป็นความเชื่อส่วนบุคคล) เช่น ข้าวที่ถวายพระนั้นควรจะเป็นข้าวที่หุงสุกใหม่ๆ ร้อนๆ ยิ่งข้าวร้อนเท่าไรบุญกุศลจะยิ่งแรงมากขึ้นเท่านั้น, ถวายน้ำตาลแก่พระเพื่อที่จะส่งผลให้ชีวิตคู่มีความหวานสดชื่นดั่งน้ำตาล เป็นต้น

๓) นอกจากอาหารแล้ว ผู้ที่ตักบาตรสามารถนำของใช้ต่างๆ ที่พระสงฆ์จำเป็นต้องใช้แก่การดำรงชีพมาถวายพระได้ด้วย เช่น เครื่องเขียน, สบู่, ยาสีฟัน, แปรงสีฟัน, น้ำยาสระผม ซึ่งน้ำยาสระผมมีผู้คนไม่น้อยที่เข้าใจว่าพระสงฆ์ไม่จำเป็นต้องใช้ แต่ความจริงแล้วน้ำยาสระผมมีความจำเป็นต่อพระสงฆ์ในการทำความสะดวกหน้าสิริชะ

๔) ปกติแล้วทานที่ให้มักจะเป็นอาหาร แต่ในบางท้องที่รูปแบบทานที่ให้บางครั้งอาจเป็นทานในรูปแบบอื่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเทศกาลสำคัญด้วย เช่น ในวันออกพรรษาที่ จ. สระบุรี จะมีการตักบาตรดอกไม้ ผู้คนจะนำดอกไม้มาใส่บาตร หรือในเดือนยี่ที่ ต. หนองโน อ. เมืองสระบุรี จะมีพิธีตักบาตรข้าวหลามจี่ เป็นต้น^{๔๒}

^{๔๒} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด.

กรุงเทพมหานคร: วัดราชโอรสาราม, ๒๕๔๘.

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๗.๑ พระมหามรวิชัย ชากรเมธี ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง เทคนิคการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) ได้กล่าวถึง การบิณฑบาต เป็นวัตรปฏิบัติอีกข้อหนึ่งที่หลวงพ่ocha สุภทฺโท ท่านให้ความสำคัญ เป็นอย่างยิ่ง ท่านบำเพ็ญข้อวัตร “บิณฑบาตดิถีกังคะ” อย่างเสมอไม่ว่าจะไปไหนๆ ก็ตาม เพราะท่านถือว่าการออกบิณฑบาตนอกจากจะเป็นการบำเพ็ญอาชีวปริสุทธศีลแล้ว ยังเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปในตัว และชาวพุทธไทยเชื่อว่า การออกบิณฑบาตของพระสงฆ์เป็นการช่วยโปรดสัตว์ที่อยู่ในอบายภูมิ เช่น เปรตวิสัย ให้ได้รับส่วนบุญ ด้วยเหตุผลทางจริยธรรม ในการทำบุญตักบาตรนั้น พอสรุปได้ดังนี้ ๑) เป็นการสั่งสมบุญในแต่ละวัน เพราะการสั่งสมเป็นเหตุ นำความสุขมาให้ ๒) เป็นการเริ่มต้นวันใหม่ด้วยการทำบุญทำให้จิตใจแจ่มใส เพื่อให้มีกำลังใจที่เข้มแข็ง เพราะผู้ที่ไม่มีบุญ เกื้อหนุนอยู่ในใจ ย่อมพ่ายแพ้ต่อบาปได้ง่าย ๓) เป็นการทำให้พึ่งคือบุญให้แก่ตนเองในอนาคต ๔) เป็นการช่วยรักษาพุทธประเพณี เพราะพระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีต และที่จะมาตรัสรู้ในอนาคต ด่วนแต่ดำรงพระชนม์ชีพด้วยอาหารบิณฑบาต ๕) เป็นการช่วยสืบทอดพระพุทธศาสนา เพราะพระสงฆ์เป็นผู้ศึกษา ปฏิบัติพระธรรมวินัย แล้วนำมาสั่งสอนให้ประชาชน ได้รับรสแห่งพระธรรมด้วย อีกทั้งยังดำรงตนเป็นตัวอย่างด้านความประพฤติ ดีงามของสังคม ฉะนั้น ชาวพุทธควรทำบุญตักบาตรเป็นประจำทุกวัน เพื่อเป็นการสั่งสมบุญให้แก่ตนเองที่จะต้อง นำไป ดุจเสบียงเดินทาง ในการท่องเที่ยวเวียนเกิดและเวียนตายอยู่ในวัฏฏสงสารอันไม่ปรากฏ เบื้องต้นและที่สุด และบุญที่สั่งสมไว้จะช่วยเหลือกู้ให้พ้นจากทุกข์ ทั้งปวงได้^{๔๓}

๒.๗.๒ พระสุริยนต์ ทสสนิโย ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์บิณฑบาตในฐานะเครื่องมือหนุนชีวิตและกุศลโลบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึง บิณฑบาตในฐานะเป็นกุศลโลบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายในการเผยแผ่อยู่๓ด้านคือ๑) ด้านอัตตัตถประโยชน์ ได้แก่ประโยชน์ต่อภิกษุสามเณรเอง มี๔ประการคือ ๑.๑) เพื่อการดำรงชีพ ๑.๒) เพื่อพัฒนากายให้แข็งแรงและให้มีกายสงบสำรวมมีความสง่างาม ๑.๓) เพื่อพัฒนาจิตคือเกื้อหนุนพัฒนาจิตให้มีสมาธิสติสัมปชัญญะและมีความสันโดษ ๑.๔) เพื่อพัฒนาปัญญาคือรู้คุณค่าอาหารละการสะสมและรู้จักปล่อยวาง ๒) ด้านปรตถประโยชน์ คือประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นมี๒ประการ ๒.๑) เพื่อแสดงธรรมโปรดชาวบ้านเป็นหน้าที่เป็นการอนุเคราะห์ชาวบ้านให้มีความรู้ในการดำเนินชีวิต ๒.๒) เพื่อส่งเสริมชาวบ้านบำเพ็ญบุญให้ทานลดความตระหนี่เพื่อความสุขในปัจจุบันและก่อบุญเพิ่มกุศลในภพหน้า ๓) ด้านศาสนประโยชน์ ได้แก่ประโยชน์ในทางศาสนา มี๒ประการคือ ๓.๑) เพื่อสืบทอดพระวินัยโดยการประพฤติปฏิบัติตามสิกขาบทที่ทรงบัญญัติเอาไว้เพื่อความร่วมมือและความผาสุกของหมู่สงฆ์ ๓.๒)

^{๔๓} พระมหามรวิชัย ชากรเมธี (บุตรสาร), “เทคนิคการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพราะการบิณฑบาตเป็นการออกประกาศพระศาสนาทั้งทางตรงทางอ้อมมีโอกาสแสดงธรรมให้ประชาชนละการทำชั่วตั้งอยู่ในความดีทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส^{๔๔}

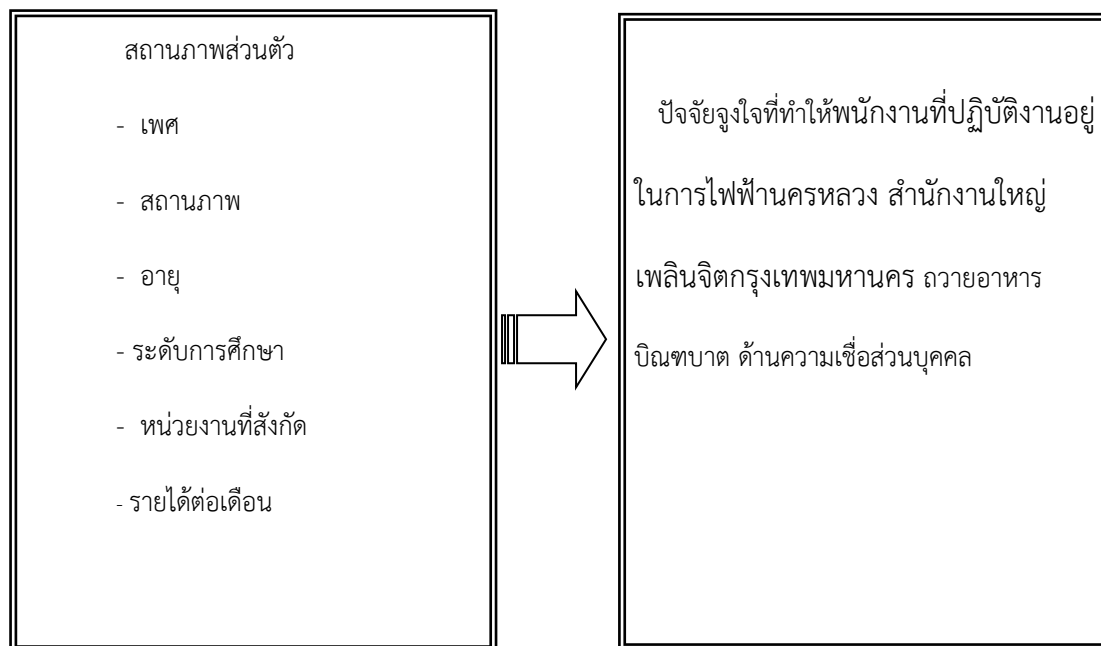
๒.๗.๓ พระมหาสุทธิ คงสมบูรณ์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรมกับพฤติกรรมการทำบุญของชาวพุทธในเขตเทศบาล ตำบลหนองแค อำเภอนองแค จังหวัดสระบุรี ได้กล่าวถึงพฤติกรรมการทำบุญของชาวพุทธ ในเขตเทศบาล ตำบลหนองแค อำเภอนองแค จังหวัดสระบุรี โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง แสดงให้เห็นว่า ชาวพุทธในเขตเทศบาล ตำบลหนองแค อำเภอนองแค จังหวัดสระบุรี มีพฤติกรรมการทำบุญด้วยการให้ทาน การรักษาศีลและการฝึกภาวนาไม่มากซึ่งอาจเป็นเพราะความเจริญที่เกิดจากการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมที่ก่อให้เกิดการแข่งขันกันเพื่อมุ่งมั่นที่จะมีฐานะชื่อเสียงเพื่อความมั่นคงของชีวิต ทำให้ชาวพุทธบางคนละเลยการนำเอาหลักคำสอนทางศาสนามาใช้เป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และอีกประการหนึ่งชาวพุทธที่มีอายุน้อยยังเป็นเยาวชนอยู่ขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของบุญกุศล เรื่องของจริยธรรมทางศาสนาจากแหล่งความรู้ที่เป็นแหล่งขัดเกลาทางสังคม จึงทำให้พฤติกรรมการทำบุญของชาวพุทธ ในเขตเทศบาล ตำบลหนองแค อำเภอนองแค จังหวัดสระบุรี อยู่ในระดับปานกลาง^{๔๕} จากผลการค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้ทราบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ไปทำบุญที่วัดใกล้บ้าน เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง และประชาชนเห็นว่าการทำบุญที่สำคัญที่สุดของวัด คือเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมและสอดคล้องกับการบิณฑบาต ที่เป็นวัตรปฏิบัติของสงฆ์ที่ถือว่าการออกบิณฑบาตนอกจากจะเป็นการบำเพ็ญอาชีวปริสสุทธิตีลแล้ว ยังเป็นการเผยแผ่พระศาสนาไปในตัว และชาวพุทธไทยเชื่อว่าการออกบิณฑบาตของพระสงฆ์เป็นการช่วยโปรดสัตว์ที่อยู่ในอบายภูมิรวมถึง การบิณฑบาตในฐานะเป็นกุศโลบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายในการเผยแผ่อยู่๓ด้าน คือ ๑) ด้านอัตตัตถประโยชน์ ๒) ด้านปรตถประโยชน์ ๓) ด้านศาสนประโยชน์ แต่จากการศึกษาพบว่างานวิจัยส่วนใหญ่เน้นศึกษาและวิจัยในด้านกิจของพระสงฆ์เป็นหลักซึ่งยังไม่ครอบคลุมถึงการวิจัยด้านพฤติกรรมการกระทำของกลุ่มประชาชนที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการถวายอาหารบิณฑบาตดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษา พฤติกรรมและการกระทำของประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการถวายอาหารบิณฑบาต จึงได้ทำการวิจัย ศึกษาแนวทางการส่งเสริมพฤติกรรมการถวายอาหารบิณฑบาตของพนักงานการไฟฟ้านครหลวง สำนักงานใหญ่ เพลินจิตกรุงเทพมหานคร

^{๔๔} พระสุริยนต์ ทสสนิโย (น้อยสงวน),), “การศึกษาวิเคราะห์ บิณฑบาตในฐานะเป็นเครื่องมือหนุนชีวิตและกุศโลบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

^{๔๕} พระมหาสุทธิ คงสมบูรณ์, “ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรมกับพฤติกรรมการทำบุญ ของชาวพุทธในเขตเทศบาลตำบลหนองแค จังหวัดสระบุรี” **วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต** , (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๕๙), หน้า ๙๓-๙๔.

๒.๙ กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางการส่งเสริมพฤติกรรมการถวายเป็นบุญบารมีของพนักงานที่ปฏิบัติงานอยู่ในการไฟฟ้านครหลวง สำนักงานใหญ่ เฟลินจิต กรุงเทพมหานคร ดังนี้ ตามแผนภาพที่ ๑

แผนภาพที่ ๑ กรอบแนวคิดของการวิจัย